

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ไฟฟ้าได้รับความสนใจจากนักอนุรักษ์ทั่วโลกในฐานะ “ปัญหา” ทางสิ่งแวดล้อมประการหนึ่ง โดยเฉพาะในปัจจุบันเมื่อสถานการณ์ทางสิ่งแวดล้อมอยู่ในภาวะวิกฤต ได้มีการพูดถึงผลกระทบต่อในแง่ลบที่เกิดขึ้นจากไฟฟ้า และผลสืบเนื่องจากปัญหาไฟฟ้าในหลายด้านด้วยกัน ทั้งในด้านนิเวศวิทยา เศรษฐกิจ สังคม รวมทั้งในทางการเมือง

สำหรับประเทศไทยความสนใจต่อปัญหาไฟฟ้าขยายวงกว้างเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะในกลุ่มชนชั้นกลางที่มีความสนใจในปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ขณะที่ปรากฏการณ์ไฟป่าก็ดูราวกับได้ทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ตามวิกฤติของปัญหาทางสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีการเกิดไฟป่าขึ้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง อันเป็น “มรดกทางธรรมชาติของโลก” อยู่บ่อยครั้ง หรือกรณีการเกิด ไฟป่าที่ประเทศอินโดนีเซีย ในปี พ.ศ.2540 ที่ได้ทำให้หมอกควันพิษแผ่ปกคลุมไปยังหลายประเทศในภูมิภาคอาเซียน หรือกรณีไฟป่าที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ในปี พ.ศ.2541 ซึ่งนอกจากเป็นอุทยานแห่งชาติที่มีคุณค่ายิ่งต่อระบบนิเวศแล้ว กรณีการเกิดไฟป่าในครั้งนั้นยังมีความเกี่ยวข้องกับกลุ่มบุคคลหลายกลุ่ม และพัวพันกับความขัดแย้งทางนโยบายและการเมืองอีกด้วย

ในขณะที่พื้นที่ป่าของประเทศลดจำนวนลงเรื่อย ๆ หน่วยงานราชการมักจะระบุถึงสาเหตุหลักว่าเป็นผลจากการบุกรุกโดยราษฎรเพื่อบุกเบิกพื้นที่ทำการเกษตรและทำไร่เลื่อนลอย (กองอนุรักษ์ต้นน้ำ, 2535) อันเนื่องมาจากราษฎรในท้องถิ่นขาดความรู้ ความเข้าใจ และความตระหนักในความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ ในช่วงที่ผ่านมาไฟป่าได้ถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นสาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งของการทำลายป่าไม้ด้วยเช่นกัน โดยระบุว่าสาเหตุมาจากการที่ชุมชนท้องถิ่นทำการเผาป่าเพื่อหาของป่า เผาไร่โดยประมาท ล่าสัตว์ ฯลฯ แม้ว่ารัฐจะใช้ความพยายามอย่างยิ่งยวดในการแก้ไขปัญหาลดลงของทรัพยากรป่าไม้ รวมทั้งปัญหาไฟป่า ทั้งในด้านการเพิ่มงบประมาณ เพิ่มกำลังเจ้าหน้าที่ ออกกฎหมายควบคุมอย่างเข้มงวด เน้นการรณรงค์และให้การศึกษาแก่ชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนพัฒนาเทคโนโลยีที่ทันสมัยในการปฏิบัติงานตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา กลับพบว่าปัญหาดังกล่าวมิได้ลดน้อยลง แต่กลับยิ่งทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นทุกขณะ

ข้อเท็จจริงประการหนึ่งที่ถูกมองข้ามไปก็คือ รากฐานของปัญหาการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ นั้นเริ่มมาจากกการที่รัฐเข้าไปผูกขาดอำนาจการจัดการป่าไม้ และการแสวงหาผลประโยชน์ทาง เศรษฐกิจจากป่า ในรูปแบบการให้สัมปทานทำไม้ การให้เช่าพื้นที่ป่าเพื่อทำธุรกิจ เป็นต้น รัฐพึง ให้ ความสำคัญต่อการอนุรักษ์เมื่อไม่นานมานี้ ถึงกระนั้นก็ตามก็เป็นแนวคิดที่แยกป่าออกจาก คน มุ่งรักษาต้นไม้และที่ดิน แต่ละเลยการให้ความสำคัญต่อความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับป่า ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาบนพื้นฐานของความพยายามที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีดุลยภาพ (อานันท์ และมิ่งสรรพ, 2534) การกำหนดนโยบายในการจัดการทรัพยากรของรัฐจึงเป็นการบดบัง และทำลายองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนท้องถิ่นที่ผ่านการเรียนรู้ สืบ ทอด และสั่งสมมาอย่างยาวนาน

ภายใต้นโยบายการอนุรักษ์ป่าของรัฐ ได้เกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่น อัน เนื่องมาจากการที่รัฐประกาศเขตป่าอนุรักษ์ทับที่อยู่อาศัย ที่ทำกิน และป่าของชุมชน ซึ่งตามมา ด้วยแผนการอพยพโยกย้ายชุมชนออกจากป่า ขณะเดียวกันการส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ ภายใต้แผนการพัฒนาที่ผิดพลาด ได้ทำให้เกิดปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรที่ดิน และแหล่งน้ำ ระหว่างประชาชนด้วยกันเอง เมื่อปัจจัยการผลิตที่มีไม่เพียงพอที่จะตอบสนองต่อความต้องการ ผลกำไรที่เพิ่มขึ้น จนกระทั่งในปี พ.ศ.2541 สถานการณ์ไฟป่าที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ได้ถูกหยิบยกขึ้นมาใช้เป็นเครื่องมือในการขยายความขัดแย้งทั้ง 2 ประเด็นดังกล่าว สถานการณ์ ไฟป่าที่เกิดขึ้น ได้ทำให้ชุมชนในเขตป่าถูกกล่าวหาว่าเป็นสาเหตุสำคัญของไฟป่า และถูกนำไป เชื่อมโยงเข้ากับปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติในด้านอื่น ๆ ทั้งการตัดไม้ทำลายป่า ทำลายแหล่งน้ำธรรมชาติ การทำให้สารเคมีปนเปื้อนในแหล่งน้ำ และการใช้น้ำและใช้ที่ดินบนที่ สูงซึ่งเป็นพื้นที่ล่อแหลมต่อการถูกคุกคามทำลาย จนกระทั่งได้มีการเรียกร้องให้อพยพชุมชนออก จากป่าซึ่งผลักดันโดยเจ้าหน้าที่รัฐ และกลุ่มประชาชนผู้ต้องการน้ำเพื่อใช้ในการผลิตที่เพิ่มขึ้น นอกจากนั้นยังได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มชนชั้นกลางที่มีอุดมการณ์แรงกล้าในการอนุรักษ์พื้นที่ ป่าเอาไว้ให้ปราศจากการรบกวนของมนุษย์

ความขัดแย้งดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนในเขตป่าซึ่งเป็นผู้ด้อยอำนาจหลาย ประการด้วยกัน ทั้งการถูกข่มขู่ คุกคามในทางตรง การถูกกล่าวหา ทำให้รู้สึกหวาดระแวงไม่มัน คงปลอดภัยในทางอ้อม อย่างไรก็ตามท่ามกลางการถูกคุกคาม และถูกปิดกั้นความรู้และสิทธิใน การจัดการทรัพยากร ชุมชนเหล่านั้นก็ได้มีการตั้งรับ ปรับตัว และต่อสู้กับการถูกกระทำดังกล่าว ขณะเดียวกันก็มีการเลือก และจัดปรับความรู้และแนวทางการจัดการทรัพยากรของรัฐมาใช้เพื่อ ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน

กรณีไฟฟ้าจึงสะท้อนให้เห็นการเมืองของปัญหาสิ่งแวดล้อม ที่บ่งชี้ว่ากระบวนการเกิดขึ้นของ “ปัญหาไฟฟ้า” รวมถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมทั้งปวง มิได้มีสาเหตุมาจากการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของสิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่การที่กลุ่มผลประโยชน์ในสังคม โดยเฉพาะรัฐซึ่งมีบทบาทหลักในการกำหนดนโยบายทางสิ่งแวดล้อมของประเทศได้หยิบยกมันขึ้นมาให้ความสำคัญก็มีส่วนทำให้ปรากฏการณ์ถูกทำให้เป็นปัญหาที่รุนแรงมากขึ้นด้วยเช่นกัน การวิจัยครั้งนี้จึงสนใจว่าเหตุใดรัฐจึงให้ความสำคัญต่อไฟฟ้า และนำไปสู่การกำหนดแนวทางการจัดการไฟฟ้าอย่างไร มีความสอดคล้องหรือแตกต่างกับองค์ความรู้ในการจัดการไฟฟ้าของชุมชนท้องถิ่นอย่างไร และเหตุการณ์ไฟฟ้าที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ในปี พ.ศ.2541 นั้นถูกกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ทำให้เป็นการเมืองได้อย่างไร ในการวิจัยจะใช้แนวคิดทางนิเวศวิทยาการเมืองเป็นแนวทางในการทำความเข้าใจต่อบริบทและเงื่อนไขซึ่งเป็นที่มาของปัญหาทางสิ่งแวดล้อม โดยมีปฐมเหตุสำคัญของปัญหาอยู่ที่ความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันของกลุ่มชั้นทางสังคมในการเข้าถึงทรัพยากร

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1.2.1 ทำความเข้าใจว่ารัฐซึ่งมีบทบาทหลักในการกำหนดนโยบายทางสิ่งแวดล้อมของประเทศ มีบริบทและเงื่อนไขอย่างไรในการให้ความสำคัญต่อปัญหาไฟฟ้า และมีแนวทางในการจัดการไฟฟ้าอย่างไร
- 1.2.2 ศึกษาองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนจนพลวัตและเงื่อนไขในการจัดปรับการใช้ความรู้ดังกล่าวในการจัดการไฟฟ้า
- 1.2.3 วิเคราะห์ว่าเหตุการณ์ไฟฟ้าที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ในปี พ.ศ. 2541 ถูกทำให้เป็นการเมืองอย่างไร ด้วยบริบทและเงื่อนไขอะไร

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.3.1 ทราบถึงพัฒนาการและที่มาของแนวคิดการจัดการไฟฟ้าในประเทศไทย
- 1.3.2 ทราบถึงองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่นตลอดจนพลวัตในการจัดปรับการใช้ความรู้ดังกล่าวในการจัดการไฟฟ้า
- 1.3.3 เข้าใจถึงบริบทในการทำให้ปัญหาไฟฟ้าเป็นการเมือง อันเนื่องมาจากการนำปัญหาไฟฟ้าไปเชื่อมโยงกับปัญหาความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากร

1.3.4 เข้าใจสาเหตุที่แท้จริงของปัญหาไฟป่าที่เกิดขึ้นในสังคมไทย และนำไปสู่การเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหามันที่ถูกต้องมากยิ่งขึ้น

1.4 ทบทวนวรรณกรรม และแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1.4.1 นิเวศวิทยาของไฟป่า

ตามความหมายทางด้านการป่าไม้ ไฟป่า (forest fire) หมายถึงไฟที่ลุกไหม้ในป่าโดยปราศจากการควบคุม (สันต์, 2541:2) ในทางวิทยาศาสตร์วิเคราะห์ว่าไฟเป็น ปฏิกิริยาเคมีที่มีสิ่งแวดลอมมีองค์ประกอบ 3 ประการ เรียกว่า สามเหลี่ยมแห่งไฟ (triangle of fire) ได้แก่ เชื้อเพลิง ออกซิเจน และความร้อน

พฤติกรรมของการเกิดไฟป่า และลักษณะการไหม้ลาม ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่สำคัญ 3 ประการ คือ (สันต์, 2541:4)

1. ลักษณะของเชื้อเพลิง ได้แก่ ปริมาณ ความชื้น คุณสมบัติ และความต่อเนื่อง
2. ลักษณะอากาศ ได้แก่ อุณหภูมิ ความชื้นสัมพัทธ์ ความเร็วลม เป็นต้น
3. ลักษณะภูมิประเทศ ได้แก่ ความลาดชัน และทิศทางการรับแสงและลมของพื้นที่ป่า ปกติไฟจะลุกลามจากที่ราบสู่ยอดเขา เปลวไฟจะพุ่งตัวขึ้นไปก่อนทำให้เชื้อเพลิงด้านบนแห้งและลุกไหม้ได้ง่าย ภูเขาด้านที่รับแสงมากเชื้อเพลิงจะแห้ง ทำให้ไฟไหม้รวดเร็วกว่าด้านที่รับแสงน้อย ส่วนด้านที่รับลมได้มากเปลวไฟจะลุกลามไหม้ได้รวดเร็วเพิ่มขึ้น

เมื่อพิจารณาตามลักษณะของการเกิดและการลุกลามของไฟป่า สามารถจำแนกไฟป่าได้เป็น 3 ประเภท คือ (อนิวรรต, 2541)

1) ไฟผิวดิน (surface fire) เป็นไฟที่เผาไหม้เชื้อเพลิงบริเวณผิวดิน เช่น ใบไม้ กิ่งไม้ ผลไม้ ชากพืช และวัชพืช ไฟจะลุกลามไปตามพื้นอย่างรวดเร็ว และอาจก่อให้เกิดไฟชนิดอื่นขึ้นได้ ไฟป่าส่วนใหญ่ในประเทศไทยจัดอยู่ในประเภทนี้

2) ไฟใต้ดิน (ground fire) เป็นไฟที่เผาไหม้เชื้อเพลิงที่ทับถมอยู่ใต้ดินในปริมาณมาก เช่น ใบป่าพรุ และป่าดิบเขา เป็นต้น โดยเฉพาะป่าพรุจะมีซากอินทรีย์วัตถุที่สลายตัวช้าหรือที่สลายตัวไปเพียงบางส่วนแล้วฝังดินอยู่ลึกประมาณ 0.5-6.0 เมตร รวมถึงซากของรากไม้ด้วย ไฟป่าประเภทนี้มีลักษณะคุกรุ่น เผาไหม้และลุกลามอย่างช้า ๆ ไม่ค่อยมีเปลวไฟให้เห็น มีควันเล็กน้อย หรือแทบไม่มีเลย โดยปกติไฟประเภทนี้จะเกิดหลังจากเกิดไฟผิวดินแล้ว มีความรุนแรงของไฟน้อย ไฟชนิดนี้อาจเป็นสาเหตุของไฟชนิดอื่น และยากต่อการดับ มักเป็นไฟป่าที่เกิดในประเทศแถบหนาวที่สูงจากระดับน้ำทะเลมาก ๆ การย่อยสลายพืชเป็นไปได้ช้า มีการสะสมของซากอินทรีย์วัตถุเป็นชั้นหนา ๆ อยู่หน้าดิน และได้ผิวดิน

3) ไฟเรือนยอด (crown fire) เป็นไฟที่ลุกไหม้เรือนยอดของต้นไม้ แล้วลุกลามจากยอดไม้ต้นหนึ่งไปยังยอดของต้นไม้ต้นหนึ่ง มักเกิดกับป่าสนเขาหรือป่าที่มีน้ำมันและยางมากซึ่งช่วยสนับสนุนการลุกไหม้ของเชื้อเพลิงเพิ่มมากขึ้น ไฟประเภทนี้มักจะรุนแรง ยากต่อการดับ สามารถสร้างความเสียหายแก่ป่าธรรมชาติและสวนป่าอย่างมาก กินเนื้อที่กว้างขวาง ขยายพื้นที่ลุกลามออกไปไกลมาก การลุกลามของไฟเรือนยอดมักมี 2 ลักษณะ คือ อาศัยผิวดินเป็นสื่อ คือไฟจะลุกลามไปตามพื้นที่ป่าซึ่งเป็นตัวนำเชื้อเพลิงไปสู่เรือนยอดของต้นไม้อื่น ๆ ที่อยู่ข้างเคียง มักเกิดขึ้นในป่าที่มีเรือนยอดอยู่ห่างกัน และพื้นป่าจะมีหญ้าและวัชพืชเป็นเชื้อเพลิงได้ดี ส่วนอีกลักษณะหนึ่งเป็นไฟเรือนยอดที่ไม่ต้องอาศัยไฟผิวดิน ไฟป่าจะลุกไหม้ต้นไม้ที่ติดไฟง่ายและมีเรือนยอดชิดติดกันมาก

เมื่อกล่าวถึงไฟป่า โดยส่วนใหญ่มักเข้าใจกันว่าเป็นปรากฏการณ์ที่ส่งผลกระทบในด้านการทำลายมากกว่าการให้คุณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากการรับรู้ผ่านการเผยแพร่ และรณรงค์โดยรัฐ ผ่านสื่อ และโครงการฝึกอบรมต่าง ๆ ขณะเดียวกันก็มีงานศึกษาวิจัยทางวิทยาศาสตร์จำนวนไม่น้อยที่ได้ระบุถึงผลกระทบในด้านลบของไฟป่า ทั้งต่อลักษณะทางกายภาพของระบบนิเวศ สังคมพืช และสังคมสัตว์ (สันต์, 2541; ศุภรัตน์, 2541; อนิวรรณ, 2541) เช่น

1) ทำให้ลูกไม้ และไม้พื้นล่างตาย ถ้าไฟไหม้ทุกปี ลูกไม้ที่มีโอกาสเจริญเติบโตเป็นไม้ใหญ่จะลดลง แต่จะมีไม้เครือเถา และหญ้าเพิ่มขึ้น

2) ทำให้ไม้วัยรุ่นเจริญเติบโตช้า และมีความหนาแน่นลดลง และยังลดคุณภาพของเนื้อไม้จากการถูกไฟไหม้

3) ทำให้รากไม้ตาย ในป่าผลัดใบที่แห้งแล้ง ไฟป่าจะทำให้รากไม้ที่อยู่ใกล้ระดับผิวดิน 0-2 เซนติเมตร ตาย

4) ทำลายสัตว์ป่า ทำให้สัตว์ป่าได้รับบาดเจ็บ หรือตาย ทำลาย หรือเปลี่ยนแปลงสภาพแหล่งที่อยู่อาศัย และแหล่งอาหารของสัตว์ป่า รวมทั้งสิ่งมีชีวิตเล็ก ๆ ในป่า เช่น แมลง และสัตว์เลื้อยคลาน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นอาหารของสัตว์ป่า และมีบทบาทสำคัญต่อระบบห่วงโซ่อาหาร

5) ทำให้เกิดมลพิษทางอากาศจากควันไฟ

6) เปลี่ยนแปลงคุณสมบัติทางฟิสิกส์ของดิน ทำลายสิ่งปกคลุมดิน ทำให้อัตราการซึมของน้ำสู่ดินลดลง

7) ทำให้สูญเสียงบประมาณในการจัดการและควบคุมไฟ

งานศึกษาวิจัยที่ยืนยันถึงผลกระทบด้านลบเหล่านั้น เช่น การศึกษาผลกระทบของไฟต่อพืชพรรณและดินในป่าเต็งรังสะแกกราช นครราชสีมา พบว่าหลังการเกิดไฟทำให้ความชื้นของดินลดลง อัตราการแทรกซึมน้ำลงสู่ดินลดลง (สุรเด่น, 2532) การศึกษาผลกระทบของไฟป่าต่อแมลงในดิน ณ ดอยอ่างขาง จ.เชียงใหม่ พบว่าพื้นที่ที่ถูกเผาแล้ว 5 วัน มีความหลากหลายและความหนาแน่นของแมลงในดินน้อยกว่าพื้นที่ที่ไม่ถูกเผา (เดชา, 2534)

อย่างไรก็ตาม มีปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นรวมทั้งงานศึกษาวิจัยอีกไม่น้อยที่ระบุว่าการป้องกันไฟป่าเป็นเวลานานได้ก่อให้เกิดผลกระทบในด้านลบต่อระบบนิเวศ เช่น ในศตวรรษที่ 19 ที่ประเทศอินเดีย และพม่า ได้ถูกชาวอังกฤษซึ่งเป็นเจ้าอาณานิคมได้ออกมาตรการควบคุมไฟป่า ซึ่งภายหลังจากการป้องกันได้ 20 ปี พบว่าได้ทำให้พันธุ์ไม้ท้องถิ่นไม่ขยายพันธุ์ รวมทั้งเกิดไฟป่าที่รุนแรงมากในปีที่ไม่สามารถควบคุมไฟไว้ได้ (Pyne, 1990) นอกจากนี้ยังพบว่าพื้นที่ราบของป่าเขตร้อนแถบเอเชีย ในภูมิภาคที่มีภูมิอากาศแบบปามรสุม หรือป่าสวันนา ได้เกิดไฟเป็นประจำทุกปี หรือทุกสองปีในช่วงฤดูแล้งมาเป็นเวลานานกว่า 12,000 ปีมาแล้ว ด้วยเหตุผลหลายประการก่อนที่จะเกิดการเกษตรขึ้นในภูมิภาคนี้เสียอีก (Stott, 1984) ที่อุทยานแห่งชาติเยลโลวสโตน ประเทศสหรัฐอเมริกาเอง ก็ได้มีการค้นคว้าเกี่ยวกับปรากฏการณ์ไฟป่าอย่างจริงจัง และพบว่าก่อนที่จะมีคนยุคใหม่เข้าไปจัดการ ในป่าธรรมชาติเหล่านั้นได้เกิดไฟป่าขึ้นเป็นประจำทุก 25 - 30 ปี และโดยส่วนใหญ่เป็นไฟที่ระดับพื้นผิว ขณะที่ระบบธรรมชาติก็ได้ปรับตัวให้เข้ากับไฟ จึงไม่มีสิ่งใดที่ถูกไฟทำลายเป็นเวลานานเกินไป (Barker, 1966)

ด้วยการค้นพบดังกล่าว นักวิชาการด้านนิเวศวิทยา และนักวิทยาศาสตร์จึงได้สนใจค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับเงื่อนไขของการเกิดไฟป่า และสัมพันธภาพของไฟป่ากับระบบนิเวศมากขึ้น และได้พบข้อเท็จจริงที่น่าสนใจหลายประการ โดยเฉพาะการยืนยันว่าไฟป่าเป็นส่วนประกอบหนึ่งในระบบนิเวศบางชนิดในป่าฝนเขตร้อน และมีบทบาทสำคัญต่อการคงไว้ซึ่งสภาพของระบบนิเวศ เช่น ในป่าผลัดใบ และทุ่งหญ้าในป่าสวันนาซึ่งมีสังคมพืชที่เสถียรต่อไฟ (fire stable community) คือสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้โดยต้องมีไฟไหม้เป็นประจำ หรือสังคมพืชที่งอกใหม่ได้ภายหลังไฟไหม้ (fire resilient community) (สันต์, 2541) พืชและสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ในระบบนิเวศที่คุ้นเคยกับไฟสามารถปรับตัวได้หลายลักษณะเพื่อให้อยู่รอดได้ภายหลังจากการเกิดไฟป่า เช่น การคงชีวิตของรากที่อยู่ในดินแม้ว่าลำต้นจะถูกไฟลวก ซึ่งรากนั้นเป็นเหง้า (lignotuber) ที่มีตาอยู่มากมายสามารถแตกหน่อกลายเป็นลำต้นใหม่ได้อีก การมีเปลือกหนาทนไฟ การมีลำต้นใต้ดิน (rhizome) หรือหัวใต้ดิน การมีกาบหรือฐานใบช่วยปกป้องตาพืช (bud) ที่อยู่ตรงปลายลำต้นไว้ให้พ้นจากไฟป่า มียางหรือชั้นปกป้องตา เมล็ดมีเปลือกหนา เป็นต้น (สมศักดิ์, 2541) ในทางตรงกันข้าม หากว่าไม่เกิดไฟป่าขึ้นเป็นระยะเวลานานพืชพรรณเหล่านั้นจะตาย และค่อย ๆ สูญพันธุ์ไปจากระบบนิเวศนั้น ยังผลให้มีการเปลี่ยนแปลงสภาพของระบบนิเวศไปในที่สุด ซึ่งเท่ากับเป็นการสูญเสียความหลากหลายของระบบนิเวศไปด้วย ดังเช่น ในป่าเต็งรังซึ่งมีความคุ้นเคยกับไฟและสามารถดำรงสภาพเดิมอยู่ได้ด้วยการถูกเผา หากไม่เกิดไฟป่าเป็นระยะเวลานาน จะทำให้พันธุ์ไม้ทนไฟบางชนิดตายเพราะถูกรากทำลาย และถูกแทนที่ด้วยพันธุ์ไม้ไม่ชอบไฟ ระบบนิเวศเดิมจะค่อย ๆ กลายเป็นอีกระบบนิเวศหนึ่ง (สมศักดิ์, 2541)

ด้วยข้อค้นพบต่าง ๆ ดังกล่าว ในระยะหลังมานี้ นอกจากการกล่าวโทษต่อไฟป่า นักการป่าไม้ และนักนิเวศวิทยาจึงหันมาให้การยอมรับถึงคุณประโยชน์ของไฟป่ามากยิ่งขึ้น เช่น

1) กำจัดวัชพืชและไม้พื้นล่าง เป็นการลดการแก่งแย่งธาตุอาหาร และเพิ่มปุ๋ยให้แก่ต้นไม้ในป่า ช่วยเพิ่มการเจริญเติบโตของต้นไม้ ช่วยเพิ่มปริมาณแสงให้แก่พืช สัตว์ จุลินทรีย์ และเห็ดราที่อยู่บริเวณผิวดินและใต้ดิน และจุลินทรีย์ที่ชอบแสง ซึ่งเป็นการช่วยในการเจริญเติบโตและสืบพันธุ์ (อนิวรรณ, 2541; สันต์, 2541)

2) กำจัดโรคและแมลง เช่น โรคที่เกิดกับใบ โรคราสนิมของใบสัก (teak leaf rust) ไฟจะช่วยกำจัดโรคและแมลงที่อยู่ตามบริเวณเปลือก ผิวดิน และแมลงที่วางไข่ตามเปลือก ผิวดิน โดยการเผาไม้ ซากใบไม้ และวัชพืชที่เป็นโรคเหนือผิวดินให้สูญสิ้นไป (อนิวรรณ, 2541; สันต์, 2541)

3) ไฟผิวดินในป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ และป่าสนเขา จะช่วยกระตุ้นการงอกของเห็ดไมคอร์ไรซาที่มนุษย์สามารถนำมาประกอบอาหาร เพราะจะกำจัดวัชพืชซึ่งบังแสงของเห็ดราชนิดนี้ (อนิวรรณ, 2541)

4) แรงการย่อยสลายของอินทรีย์สารบนผิวดิน โดยเฉพาะในป่าหรือระบบนิเวศบางประเภทที่อัตราการย่อยสลายช้า เช่น ที่อากาศหนาวเย็นมีไม้ตายแต่ไม่ใคร่ผุพัง ไฟจะช่วยสลาย ช่วยควบคุมการสะสมของอินทรีย์วัตถุ ในป่าผลัดใบที่ดินมีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ ไฟจะช่วยย่อยสลายซากพืชอย่างรวดเร็วจึงช่วยให้การหมุนเวียนธาตุอาหารเร็วขึ้น ส่งผลให้ต้นไม้เจริญได้ดี (ยศ, 2542) (สมศักดิ์, 2543)

5) ไฟที่รุนแรงน้อย มีผลทำให้การแทรกซึมน้ำและการซาบซึ่มลงสู่ดินเพิ่มขึ้น (อนิวรรณ, 2541) (สันต์, 2541)

6) หยุดยั้งการทดแทนของพืช เช่น คงทุ่งหญ้าไว้ให้เป็นทุ่งหญ้า หรือช่วยหันเหการทดแทนพืชก็ได้ (สมศักดิ์, 2543) ไฟป่าที่รุนแรงน้อย และมีได้เกิดซ้ำที่ทุกปี ยังช่วยรักษาการเป็นสภาพป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ และป่าสนไว้ มิให้กลายเป็นป่าชนิดอื่น (สันต์, 2541)

7) ส่งเสริมการงอกของเมล็ดพืชบางชนิด โดยเฉพาะเมล็ดไม้ที่มีเปลือกหนา แข็ง ทนไฟ เช่น สัก และพืชตระกูลถั่วหลายชนิด ไฟป่าจะช่วยสร้างรอยแผลทำให้น้ำซึมเข้าไปในคัพภะ (Embryo) ของเมล็ดได้ง่าย ช่วยให้เมล็ดไหลผ่านเปลือกที่แข็งออกมากได้ หรือช่วยให้เมล็ดได้สัมผัสกับเนื้อดินทำให้สามารถงอกได้เพราะได้เผากำจัดสิ่งปกคลุมดินออกเสียบ้าง และยังช่วยให้ลำต้นที่ไม่ตายได้แตกหน่อใหม่ (สมศักดิ์, 2541)

8) ลดการผูกขาดของพืชบางชนิดในพื้นที่ป่า โดยเปิดโอกาสให้พืชชนิดอื่น ๆ สามารถเติบโตแข่งขันกันในพื้นที่ว่าง (ยศ, 2542)

9) ดึงดูดพืช และสัตว์ที่ชอบไฟ เช่น นกบางชนิดชอบพื้นที่หลังไฟไหม้ โดยเฉพาะนกที่หากินตามพื้นดิน กินเมล็ดพืช เมล็ดหญ้า ซึ่งจะหาอาหารได้ง่ายหลังพื้นที่ถูกไฟไหม้ ในอุทยานแห่งชาติ Kakadu ประเทศออสเตรเลีย พบว่ามีนกหลายชนิดที่ถูกดึงดูดเข้ามาในพื้นที่ป่าที่เพิ่งถูกไฟไหม้ โดยเฉพาะนกกินเมล็ด รวมทั้งนกที่กินพืช และสัตว์ (สมศักดิ์, 2543)

อย่างไรก็ตามคุณสมบัติของไฟป่านั้นเกิดขึ้นเฉพาะบางระบบนิเวศเท่านั้น เช่น ป่าเต็งรัง หรือป่าเบญจพรรณผลัดใบ ขณะที่ในป่าไม่ผลัดใบ พันธุ์พืช และสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ไม่มีความคุ้นเคยกับไฟ หากเกิดไฟเพียงเล็กน้อยก็จะมีผลในการทำลายพันธุ์พืชต่าง ๆ ให้เสียหายได้ เงื่อนไขของผลกระทบของไฟป่า (fire regime) จึงขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ ได้แก่ (สมศักดิ์, 2543)

1) ความถี่ของการเกิดไฟ (fire frequency) ไฟที่ไหม้เป็นประจำมักจะเป็นไฟผิวดินขนาดเล็ก ไม่ทำให้เกิดความเสียหายมาก เพราะไม่มีการสะสมของเชื้อเพลิง

2) ฤดูที่ไฟไหม้ หากเป็นไฟต้นฤดู (early burning) ที่อากาศยังหนาวอยู่ จะสร้างความเสียหายน้อยกว่าไฟที่ไหม้ปลายฤดูแล้งที่อากาศกำลังร้อนจัด ชาว Aborigines ของออสเตรเลียเผาป่าพรุขณะที่พีท (peat) ยังเปียกอยู่ ไม่เป็นอันตรายต่อการสืบทอดพันธุ์ของต้นไม้ แต่เมื่อชาวผิวขาวอพยพเข้าไปป้องกันไฟนานพออากาศแห้ง peat ก็แห้ง เมื่อไฟไหม้ทำให้เกิดความเสียหายรุนแรง

3) ปริมาณเชื้อเพลิง หากเชื้อเพลิงมากไฟก็แรงสร้างความเสียหายได้มาก

4) ระยะเวลาที่ไฟไหม้ เช่น ถ้าไฟคุกรุ่นในป่าพรุเป็นเวลานานจะเป็นอันตรายต่อรากพืช

5) ปรากฏการณ์หลังไฟไหม้ เช่น ถ้าไฟไหม้แล้วเกิดการทดแทนของสังคมพืช หน้าดินก็ไม่เสียหายไปมาก แต่ถ้าไฟไหม้ฝนตกทันที หรือปล่อยู่สัตว์กินหญ้ามากเกินไปก็อาจทำให้เกิดการกัดเซาะหน้าดินอย่างรุนแรงได้

6) ชนิดของระบบนิเวศ เช่น ป่าสักมีความทนทานต่อไฟป่า แต่ป่าดงดิบ หรือป่าพรุไม่ทนไฟ เป็นต้น

ดังนั้น เราจึงพบว่าไฟป่ามีทั้งคุณและโทษขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ ขณะที่ลักษณะของป่ากำหนดลักษณะของการเกิดไฟป่า ไฟป่าเองก็ได้กำหนดการคงอยู่ของสภาพป่าด้วยเช่นกัน การจัดการไฟจึงมีความหมายมากกว่าการป้องกัน และการดับไฟป่าเท่านั้น แต่จะต้องเริ่มต้นจากการเรียนรู้เพื่อทำความรู้จักกับไฟป่าอย่างแท้จริง

1.4.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร

แนวคิดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นแนวคิดภายใต้อิทธิพลของแนวการศึกษาทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (cultural ecology) ที่ให้ความสำคัญต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม อันเป็นเงื่อนไขสำคัญในการสร้างสรรค์องค์ความรู้และวัฒนธรรมของมนุษย์ให้ดำรงชีวิตอย่างสอดคล้องและสมดุลย์ท่ามกลางสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ซึ่งจูเลียน เอช.สจวร์ต (Julian H. Steward) ได้เสนอวิธีการแห่งนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (method of cultural ecology) ไว้ว่า เป็นการยอมรับและให้ความสำคัญว่าสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งที่แยกออกจากกันเป็นสองส่วน แต่ทว่าเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันในลักษณะ “ปฏิสัมพันธ์” หรือบางครั้งอาจเรียกว่า ป้อนกลับ หรือ

เหตุและผลแบบต่างตอบแทน (dialectic interplay...or what is called feedback or reciprocal causality) (Kaplan and Manners,1972:79)

กระแสความสนใจต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น ขยายวงกว้างขึ้นนับตั้งแต่ปี พ.ศ.2525 เป็นต้นมา ในฐานะทางออกต่อปัญหาเกษตรกรรมและชุมชนในภาคชนบทอันเนื่องมาจากความล้มเหลวของการพัฒนาประเทศที่ถูกครอบงำด้วยวัฒนธรรมตะวันตก ในระยะแรกภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกมองในฐานะเทคโนโลยีพื้นบ้าน เช่น ความรู้ในด้านการเกษตร แพทย์พื้นบ้าน หัตถกรรม อาหาร ฯลฯ ที่มีความเหมาะสมกับเงื่อนไขทางนิเวศและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นซึ่งมีความแตกต่างหลากหลาย ต่อมาภูมิปัญญาท้องถิ่นได้รับการยอมรับในฐานะเป็นอุดมการณ์ โลกทัศน์ ระบบคุณค่า อันเป็นแนวคิดนามธรรมที่อยู่เบื้องหลังเทคโนโลยีชาวบ้านที่เป็นรูปธรรม (ศยามล และ กฤษญา, 2540) ดังที่ ฉลาดชาย รมิตานนท์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นหมายถึง

“สติปัญญาอันเกิดจากการเรียนรู้ สะสม ถ่ายทอดประสบการณ์ที่ยาวนานของผู้คนในท้องถิ่น ซึ่งได้ทำหน้าที่ชี้แนะว่าการจะใช้ชีวิตอย่างยั่งยืนถาวรและกลมเกลียวกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง กับป่า กับเขา กับน้ำ กับปลา กับฟ้า กับนก กับดิน กับหญ้า สัตว์ป่า พืช แมลง หรือธรรมชาติรอบตัวนั้นทำได้อย่างไร ด้วยเหตุนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมิได้มีนัยเป็นแต่เพียงนามธรรม หากแต่มีความหมายครอบคลุมไปถึงรูปธรรมของการดำรงชีวิต เช่น แบบแผนของการใช้ทรัพยากร เช่น การทำนา ทำไร่ ทำเกษตรกรรม ทำประมง ...แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น แบบแผนการใช้ทรัพยากรดังกล่าวจะต้องกำกับด้วยกฎเกณฑ์คุณธรรม ที่จะไม่เบียดเบียนธรรมชาติจนเสียสมดุล” (ฉลาดชาย, 2537:138)

ประเวศ วะสี (2534) ได้สรุปลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 5 ประการด้วยกัน ได้แก่

1) มีความจำเพาะกับท้องถิ่น เพราะสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์หรือความชัดเจนจากชีวิตและสังคมในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ เพราะฉะนั้นจึงมีความสอดคล้องกับท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาที่นำมาจากข้างนอก แต่อาจเอาไปใช้ในท้องถิ่นอื่นที่แตกต่างกันไม่ได้หรือไม่ได้ดี

2) มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูง คือการเชื่อมโยงระหว่างชีวิต กาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

3) มีความเคารพผู้อาวุโส เพราะให้ความสำคัญต่อประสบการณ์ของผู้ที่ผ่านการเรียนรู้มาก่อน

4) เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุประสงค์ วัตถุประสงค์จะมุ่งแต่สรรพประโยชน์ ขาดสัมผัสทางใจที่ลึกซึ้ง แต่จริยธรรมเป็นการนำเอาธรรมชาติมาเป็นนามธรรมที่สื่อไปถึงส่วนลึกของใจเชื่อมโยงไปสู่สรรพประโยชน์ โดยสร้างความสัมพันธ์ที่ถูกต้องให้คนเคารพธรรมชาติ เพื่อจะได้ไม่ทำลายธรรมชาติ

5) มีวัฒนธรรมเป็นฐาน ไม่ใช่วิทยาศาสตร์ เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิต สังคม และในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน ถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรม

แม้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นจะถูกมองในลักษณะที่เป็นองค์รวม โดยมีอาจแยกส่วนต่าง ๆ ออกจากกันได้ แต่ในการศึกษาทำความเข้าใจ ยศ สันตสมบัติ (2542) ก็ได้จัดจำแนกองค์ประกอบของภูมิปัญญาท้องถิ่นได้เป็น 4 ด้าน ดังนี้

1) องค์ความรู้เรื่องอาหารและยา เป็นความรู้พื้นฐานที่สุดในการดำรงชีวิตของมนุษย์ คือ ความสามารถวิเคราะห์แยกแยะได้ว่า ภายในระบบนิเวศหนึ่ง ๆ จะมีพืช หรือสัตว์ ชนิดใดที่มีคุณ และโทษอย่างไร และนำมาใช้ทำเป็นประโยชน์ ทางอาหารและยาสำหรับมนุษย์ได้อย่างไร

2) องค์ความรู้เรื่องระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากร เป็นความรู้ที่ซับซ้อนขึ้นโดยพัฒนามาจากความรู้เรื่องอาหาร และยา เช่น องค์ความรู้ในการจัดการระบบผลิต องค์ความรู้เกี่ยวกับการสร้างระบบการจัดการน้ำ องค์ความรู้เกี่ยวกับการจำแนกประเภทของที่ดินและผืนป่า ตลอดจนการพัฒนารูปแบบของความสัมพันธ์ทางสังคมและองค์การเพื่อจัดการการผลิตและดูแลทรัพยากรส่วนรวม

3) ความเชื่อ พิธีกรรม จารีตประเพณี และวิถีปฏิบัติ ซึ่งเป็นแบบแผน และบรรทัดฐานร่วมกันของชุมชนในการจัดระเบียบให้กับการผลิตและการจัดการทรัพยากร ความเชื่อเหล่านี้ได้ตกผลึกและพัฒนากลายเป็นพื้นฐานทางศีลธรรมและการใช้อำนาจออกกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการจัดการ และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ซึ่งเชื่อมโยงโดยตรงกับรูปแบบทางการผลิตในภาคเกษตร เป็นการผสมผสานร่วมกันระหว่างหลักการที่เป็นเหตุผล กับการใช้ความเชื่อและพิธีกรรมมาเป็นมาตรการในการออกกฎระเบียบของชุมชน

4) วิถีคิด เป็นผลผลิตของการตกผลึกของความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชน ที่ผ่านกาลเวลาหลายชั่วอายุคน วิถีคิดแสดงออกในรูปของระบบคุณค่าทางวัฒนธรรม เช่น ภาษิต นิทานพื้นบ้าน แบบแผน ประเพณีต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงอุดมการณ์อำนาจ อันเป็นพื้นฐานในการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ การ

มองภูมิปัญญาท้องถิ่นในแง่นี้ยังเป็นมุมมองทางวัฒนธรรมที่ให้ความเคารพต่อศักดิ์ศรี อัตลักษณ์ และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์

ในด้านหนึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกมองว่าเป็นแนวคิดที่โรแมนติกยึดติดอยู่กับภาพในอดีต อย่างไรก็ตามข้อพิสูจนีในหลายแห่งยืนยันได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นมิใช่สิ่งที่หยุดนิ่ง ตายตัว หากแต่เป็นการคิดค้นร่วมสมัยซึ่งอาจเกิดจากประสบการณ์ตรง หรือการแลกเปลี่ยน หยิบยืมองค์ความรู้จากภายนอกมาผสมผสาน ผ่านการตีความ ปรับเปลี่ยนโดยคนในชุมชน เพื่อให้สอดคล้องกับระบบนิเวศ เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและสังคมของท้องถิ่นในปัจจุบัน ความรู้บางด้านที่ไม่สอดคล้องกับเงื่อนไขปัจจุบันก็อาจจะสูญหาย หรือบางด้านที่เคยถูกลืมเลือนไปก็อาจถูกรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ ภายใต้ศักยภาพในการเรียนรู้ของชุมชน (ศยามล และกฤษฎา, 2540)

การให้ความสำคัญต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรถูกพัฒนาขึ้นมาท่ามกลางวิกฤตปัญหาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม โดยเห็นวาระการจัดการทรัพยากรแบบรวมศูนย์ที่รัฐใช้อยู่ในนั้นมีข้อบกพร่องหลายประการ โดยเฉพาะในแง่ของการยึดแบบแผนการจัดการเชิงเดี่ยว และใช้ความรู้ที่ลอกเลียนมาจากตะวันตกซึ่งไม่สอดคล้องกับความหลากหลายของระบบนิเวศและวัฒนธรรมในสังคมไทย การจัดการโดยรัฐนอกจากจะไร้ประสิทธิภาพแล้วยังเป็นมูลเหตุสำคัญของวิกฤติปัญหาต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม ตลอดจนปัญหาความไม่เท่าเทียมในการจัดสรรทรัพยากรอันนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งระหว่างรัฐ กลุ่มธุรกิจ และประชาชนในท้องถิ่น

การเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นได้ใช้ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรของตนเอง เป็นทางออกที่ถูกนำเสนอขึ้นเพื่อแทนที่การจัดการโดยรัฐที่ไร้ประสิทธิภาพ และเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาในข้างต้น นัยของข้อเสนอนี้ได้เป็นเพียงการเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงระบบความรู้ หรือแนวทางการจัดการทรัพยากรที่รัฐใช้อยู่เท่านั้น หากยังเป็นการท้าทายอำนาจรัฐในทางการเมือง โดยเสนอให้มีการกระจายอำนาจในการจัดการทรัพยากรจากที่เคยถูกผูกขาดโดยรัฐมาตลอด ไปสู่การจัดการโดยประชาชนอย่างแท้จริง การผลักดันทางการเมืองถูกขับเคลื่อนผ่านงานวิจัยทางวิชาการหลายฉบับที่ยืนยันถึงระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนทั้งต่อระบบระบบนิเวศ และระบบชีวิตของชุมชน ดังเช่น งานวิจัยในประเด็นเรื่อง "ป่าชุมชน" ของฉลาดชาย (2528), อานันท์ (Anan, 1992), เกตตี้ (Ketty, 1990), เสน่ห์ และยศ (2536), ชูศักดิ์ (Chusak, 1994) รวมทั้งการนำเสนอกรณีศึกษาป่าชุมชนขององค์กรพัฒนาเอกชนอีกหลายแห่งด้วยกัน (อ้างใน ยศและอัมมาร, 2541)

ในด้านจัดการไฟป่ามีการศึกษาเรื่องการใช้ไฟโดยภูมิปัญญาดั้งเดิมอยู่บ้าง พบว่าชุมชนท้องถิ่นมีการใช้ไฟตามประเพณีดั้งเดิมที่เรียกว่า traditional burning ในบางประเทศพบว่าคนท้องถิ่นดั้งเดิมใช้ไฟเพื่อจัดการอาหารมานานนับพันปี เช่น เผาป่าเมื่อใบหญ้าเริ่มแห้งในต้นฤดูแล้งหรือเมื่อสิ้นสุดฤดูฝน เพื่อให้พืชแตกใบอ่อน เพื่อจับสัตว์บางชนิดได้ หรือเพื่อเก็บหาใบอ่อนของพืช หรือหาเห็ด หรือเพื่อเดินป่าสะดวก หรือเพื่อพิธีกรรมทำความสะอาดพื้นที่ (สมศักดิ์, 2543) การศึกษาในออสเตรเลียพบว่าชาว Aborigines ใช้ไฟมานานนับพันปีเพื่อวัตถุประสงค์ที่หลากหลาย อันได้แก่ การล่าสัตว์ การผลิตพืชอาหาร การป้องกัน และยิง การให้สัญญาณ การให้ความอบอุ่น และการให้แสงสว่าง (Head and Hughes, 1998) นอกจากนี้ยังพบว่าชาว Aborigines ในออสเตรเลียเหนือใช้ไฟเพื่อจัดการระบบนิเวศโดยการชิงเผาป่าหลังฤดูฝนที่อากาศยังหนาวเย็น ช่วยรักษาระบบนิเวศของป่าผลัดใบ และป้องกันไฟใหญ่ ความรู้ในการเผาโดยภูมิปัญญาดั้งเดิมนี้ได้ถูกนำมาใช้ในการจัดการไฟป่าในอุทยาน Kakadu ที่เป็นมรดกโลกแห่งหนึ่งในปัจจุบัน (สมศักดิ์, 2543) นอกจากการใช้ไฟเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ทางเศรษฐกิจ และนิเวศวิทยาแล้ว การใช้ไฟในทางสังคมก็มีความสำคัญด้วยเช่นกัน เช่น การเผาเพื่อปกป้องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งแสดงออกในฐานะการขอการทำความสะอาดถิ่นฐาน และประทับสัญลักษณ์ของมนุษย์ลงไป ซึ่งเป็นวิถีปฏิบัติของชาว Ngrinman ในตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศออสเตรเลีย (Rose 1988 อ้างใน Head and Hughes, 1998)

ในประเทศไทยก็ได้มีงานศึกษาวิจัยที่ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับไฟป่า ทั้งด้านระบบความคิด ความเชื่อที่สัมพันธ์กับไฟ และแนวทางในการจัดการไฟ บนพื้นฐานที่ว่าชุมชนท้องถิ่นมีระบบความคิดความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติและแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตนเอง เช่น วิทยานิพนธ์ของ สุริยา (2540) ศึกษาในแนวทางนิเวศวิทยามนุษย์และชาติพันธุ์นิเวศ เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชาวมูเซอแดงต่อการรับรู้ในการจัดการไฟป่า โดยอธิบายเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของชาวบ้านต่อการเกิดและการจัดการไฟป่า โดยเชื่อมโยงกับเงื่อนไขภายนอกหน่วยงานรัฐและเอกชน ซึ่งพบว่าวัฒนธรรมของชุมชนมีผลต่อการเกิดไฟป่า โดยเฉพาะวัฒนธรรมการตั้งถิ่นฐานที่มีการเคลื่อนย้ายชุมชนอยู่เสมอเพื่อหาพื้นที่ป่าสมบูรณ์สำหรับการเพาะปลูก วัฒนธรรมการเกษตรในการทำไร่เลื่อนลอยที่ต้องตัด ฟัน โค่น เผา พื้นที่ป่าก่อนเพาะปลูก ตลอดจนวัฒนธรรมในการดำรงชีพบางอย่าง เช่น การเก็บหาของป่าและล่าสัตว์ ขณะที่ปัจจัยภายนอกส่งผลให้ชุมชนริเริ่มแบบแผนในการจัดการป้องกันไฟป่าอย่างเป็นทางการตั้งแต่ปี พ.ศ.2529 ซึ่งปัจจัยเหล่านั้น ได้แก่ การเข้ามาขององค์กรพัฒนาเอกชน กฎหมายของรัฐที่ห้ามการตั้งถิ่นฐานในเขตป่าอนุรักษ์ทำให้ชุมชนต้อง

ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตเพื่อสร้างการยอมรับจะได้สามารถคงอยู่ในพื้นที่เดิมได้ต่อไป นอกจากนี้ยังมีปัจจัยภายในเป็นส่วนประกอบด้วย คือคนในชุมชนได้รับผลกระทบจากไฟฟ้าที่รุนแรงเพิ่มขึ้นทุกปี ชุมชนเริ่มรับรู้ถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น ตลอดจนมีผู้นำที่เข้มแข็งซึ่งมีส่วนในการเปลี่ยนแปลงแนวคิดของคนในชุมชน อย่างไรก็ตามงานฉบับนี้มิได้ให้ข้อสรุปว่าการจัดการไฟฟ้าโดยชุมชนมุเซอ์นั้นก่อให้เกิดความยั่งยืนต่อระบบนิเวศและชุมชนหรือไม่

ทำนองเดียวกับงานของ Kanjanavanit (1995, อ้างใน สุริยา, 2540:25) และเดโช (2541) ที่ต่างก็ศึกษาถึงวัฒนธรรมของชุมชนกะเหรี่ยงในการจัดการไฟฟ้า Kanjanavanit ศึกษาชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งทางภาคตะวันตกของประเทศไทย พบว่าชาวกะเหรี่ยงนั้นมองว่าไฟฟ้าเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติอย่างหนึ่งของป่า ผลัดใบที่ต้องเกิดขึ้นปีละครั้ง ในการเผาไร่ของชาวกะเหรี่ยงจะทำอย่างระมัดระวังและจะเผาไร่ในช่วงหลังฤดูเผาหรือก่อนเกิดฤดูฝนเพียงไม่กี่สัปดาห์ซึ่งทำให้ส่งผลกระทบต่ออากาศเกิดไฟป่าน้อย ขณะที่ เดโช (2541) ศึกษาชุมชนกะเหรี่ยงทางภาคเหนือที่บ้านแม่ชะปู้ อ.สะเมิง จ.เชียงใหม่ พบว่าชาวกะเหรี่ยงมีระบบการจัดการไฟในการเผาไร่เพื่อไม่ให้ไฟลุกลามเข้าไปในพื้นที่ป่า ชุมชนมีกติการ่วมกันในการควบคุมการเผาไร่ และการทำแนวกันไฟรอบพื้นที่ไร่ ส่วนการป้องกันไฟในป่าธรรมชาติชาวบ้านจะร่วมกันทำแนวกันไฟทุกปี แม้ชาวบ้านจะรู้ว่าไฟป่ามีประโยชน์อยู่บ้างในระบบนิเวศบางชนิด แต่ในอดีตป่าในชุมชนเคยถูกทำลายไปและปัจจุบันอยู่ในช่วงของการฟื้นตัว ชาวบ้านจึงตัดสินใจควบคุมไม่ให้เกิดไฟป่าขึ้น การทำแนวกันไฟป่าของชุมชนแม่ชะปู้ยังเป็นกิจกรรมที่สร้างความร่วมมือในการอนุรักษ์ป่าระหว่างคนต้นน้ำกับคนท้ายน้ำอีกด้วย

ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน งานศึกษาของระวีและคณะ (2541) ก็ได้ชี้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการไฟฟ้าที่บ้านร่มโพธิ์ทอง กิ่ง อ.ท่าตะเกียบ จ.ฉะเชิงเทรา พบว่าชุมชนมีแผนการจัดการไฟฟ้าซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแผนการจัดการป่าชุมชนที่สมาชิกในชุมชนร่วมกันสร้างขึ้น แผนการจัดการไฟฟ้าได้แก่การป้องกันไฟป่าโดยสร้างความเข้าใจกับสมาชิกในชุมชน สร้างแนวกันไฟ และเดินตรวจป่า จัดการฝึกอบรมอาสาสมัครป้องกันไฟ และประสานความร่วมมือกับหน่วยงานรัฐในการดับไฟ ผลการศึกษาสรุปได้ว่าชุมชนที่อยู่ใกล้ป่าต้องพึงพิงใช้ประโยชน์จากป่า หากชุมชนได้มีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการไฟป่ากับเจ้าหน้าที่รัฐจะทำให้การป้องกันไฟป่าเกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

งานศึกษาเหล่านี้อาจจัดว่าเป็นงานในแนววัฒนธรรมชุมชนซึ่งให้ความสำคัญต่อศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากร อันเป็นการพยายามมองถึงเงื่อนไขทางวัฒนธรรมของชุมชนที่กำหนดวิถีคิด มุมมอง และภูมิปัญญาของชาวบ้านในการจัดการป่าและไฟฟ้า แม้งานเหล่านี้

จะไม่มีข้อสรุปว่าการจัดการโดยชาวบ้านนั้นก่อให้เกิดความยั่งยืนต่อระบบนิเวศหรือไม่ แต่ก็ได้สะท้อนให้เห็นว่าชาวบ้านในท้องถิ่นมีความรู้ และมีความตระหนักในคุณค่าของธรรมชาติอันเป็นแหล่งทรัพยากรสำคัญที่พวกเขาได้พึ่งพาในการดำรงชีวิต ซึ่งจะตรงกันข้ามกับมุมมองที่รัฐมีต่อชาวบ้านในชนบทว่าเป็นพวกยากจน ด้อยการศึกษา และเห็นแก่ตัว ไม่มีความรู้ และจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่า

อย่างไรก็ตามงานศึกษาดังกล่าวยังขาดการวิเคราะห์เชื่อมโยงกับบริบทเชิงโครงสร้างที่สัมพันธ์กับการจัดการทรัพยากรของชุมชน ไม่ได้ให้ความสำคัญกับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคมการเมืองโดยเฉพาะปฏิสัมพันธ์กับรัฐซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการกำหนดแนวทางหรือการปรับเปลี่ยนรูปแบบในการจัดการไฟฟ้าของชุมชน ทำให้ได้ข้อสรุปในระดับจุลภาคเพียงแค่ว่า ปัญหาไฟฟ้านั้นแก้ไขได้เพียงแต่เข้าใจเงื่อนไขภายในชุมชน และส่งเสริมสนับสนุนเทคนิควิธี รวมถึงงบประมาณที่สอดคล้องกับศักยภาพของชุมชน ทั้ง ๆ ที่เงื่อนไขทางนโยบายด้านเศรษฐกิจการเมือง สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะนโยบายการจัดการป่าของรัฐที่ครอบงำ และปรับเปลี่ยนระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่นเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ปัญหาไฟป่ารุนแรงขึ้น และทำให้ไฟป่าเป็นปัญหาทางการเมืองที่มีหลายฝ่ายเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งในมิติดังกล่าวแนววิเคราะห์แบบวัฒนธรรมชุมชนยังไม่สามารถอธิบายได้ครอบคลุม

1.4.3 นิเวศวิทยาการเมือง (Political Ecology)

แนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง (political ecology) เกิดขึ้นมาในช่วงทศวรรษ 1980s เมื่อปัญหาสิ่งแวดล้อมเริ่มมีความรุนแรงมากขึ้นโดยเฉพาะในประเทศโลกที่สาม ภายหลังจากที่นักสังคมศาสตร์ได้ให้ความสนใจต่อการวิเคราะห์ในเชิงปฏิสัมพันธ์ (interactive approach) และตระหนักถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาสิ่งแวดล้อมและความสำคัญทางการเมือง นิเวศวิทยาการเมืองจึงมีฐานะที่เป็นกระบวนทัศน์ใหม่ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาสิ่งแวดล้อมกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจและการเมือง (ชูศักดิ์, 2539)

นิเวศวิทยาการเมืองเป็นกรอบความคิดที่นำเอาเรื่องเศรษฐศาสตร์การเมือง (political economy) ซึ่งเป็นแนวการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์และชนชั้นมารวมเข้ากับหลักการทางนิเวศวิทยา ซึ่งว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติ โดยพยายามที่จะแสวงหาสาเหตุทางสังคมในปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่ทำให้เกิดความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมขึ้น และมองว่าแนวการอธิบายปัญหาสิ่งแวดล้อมแบบเดิมที่บอกว่ามีสาเหตุมาจากการเพิ่มขึ้น

ของประชากร ความไร้เหตุผลในเชิงเศรษฐกิจ การขาดแคลนเทคโนโลยี และการหวังผลทางเศรษฐกิจระยะสั้นนั้นไม่เพียงพอ แต่ต้องให้ความสำคัญต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างพลังของสังคมและการเมืองกับการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม (Neumann, 1992) ตัวอย่างการมองปัญหาสิ่งแวดล้อมตามกรอบคิดทางนิเวศการเมืองที่สำคัญได้แก่การที่ Blaikie & Brookfield (1987) เสนอว่าปัญหาการเสื่อมโทรมของดินในประเทศกำลังพัฒนานั้นเป็นปัญหาสังคม เพราะแม้ว่าความเสื่อมโทรมของดินจะเป็นลักษณะทางกายภาพ แต่มีที่มาที่เชื่อมโยงบริบททางเศรษฐกิจ การเมือง และการตกเป็นอาณานิคมของประเทศตะวันตก ดังนั้นปัญหาไฟป่าก็อาจพิจารณาได้ในลักษณะเดียวกัน

ไชยรัตน์ (2542) เสนอว่าการมองอย่างแตกต่างกันว่าจะอะไรคือธรรมชาติและอะไรคือสาเหตุของความเสื่อมโทรมของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จะนำไปสู่วิธีการปฏิบัติต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญด้วย เช่น หากเรามองไฟป่า น้ำท่วม ภูเขาไฟระเบิด ฯลฯ ว่าเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ เราก็ไม่จำเป็นต้องแก้ไขใด ๆ ทั้งสิ้น แต่หากเรามองว่าสิ่งเหล่านี้เป็นภัยที่คุกคามความเป็นอยู่ของมนุษย์ เราก็จำเป็นต้องเข้าไปจัดการแก้ไข (ไชยรัตน์, 2542) ทั้งนี้แนวคิด หรือทัศนคติ หรือการรับรู้ในปัญหาสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกันของผู้คนในสังคมขึ้นอยู่กับภาพลักษณ์และความสัมพันธ์ของแต่ละคนกับสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ (Redclift and Woodgate, 1994 อ้างใน Forsyth, 1995) ดังที่ Blaikie (1995:204) ได้กล่าวว่า ในการมองสิ่งแวดล้อมของเรา เรามักจะมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม และนำมาให้ความหมายทางสังคม หรือ Blaikie and Brookfield (1987) ได้กล่าวถึงปัญหาความเสื่อมโทรมของดินว่าขึ้นอยู่กับให้ความหมายของกลุ่มคนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และ Nash (1982,1988, อ้างใน Forsyth, 1995) กล่าวว่า การรับรู้ว่าธรรมชาติเป็นสิ่งที่น่ากลัวหรือการรับรู้ว่าธรรมชาติเป็นสิ่งที่สวยงามได้บ่งชี้ความเป็นเมืองและระดับการพัฒนาภายในสังคมนั้น ๆ ดังนั้นการวิเคราะห์ปัญหาสิ่งแวดล้อมในแนวทฤษฎีนิเวศวิทยาการเมืองจึงอาจเริ่มต้นจากการตั้งคำถามว่าทำไมการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมบางเรื่องจึงกลายมาเป็นประเด็นปัญหา และปัญหานั้นถูกกำหนดขึ้นมาได้อย่างไร (ชูศักดิ์, 2539)

การพิจารณาปัญหาของสิ่งแวดล้อมจึงมีอาจละเอียดต่อการวิเคราะห์ "วาทกรรม" (discourse) ของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2542) ได้ให้ความหมายของวาทกรรมไว้ว่า "วาทกรรม หมายถึงระบบ และกระบวนการในการสร้าง/ผลิต เอกลักษณ์ และความหมายให้สรรพสิ่งต่าง ๆ ในสังคมที่ห่อหุ้มเราอยู่ ไม่ว่าจะเป็ความรู้ ความจริง อำนาจ หรือตัวตนของเราเอง นอกจากนี้ วาทกรรมยังทำหน้าที่ตรึงสิ่งที่เราสร้างขึ้นให้ดำรงอยู่และเป็นที่ยอมรับในสังคมวงกว้าง เรียกว่า วาทกรรมหลัก (dominant discourse)" (ไชยรัตน์ 2542:3-4) อย่างไร

ก็ตามในการวิเคราะห์วาทกรรมก็มีอาจวิเคราะห์เพียงวาทกรรมหลักเท่านั้น เพราะในความเป็นจริงเรามีอาจแบ่งแยกระหว่างวาทกรรมหลักกับวาทกรรมรองได้อย่างเด็ดขาด และวาทกรรมหลักก็มีได้มีอำนาจอย่างสมบูรณ์ หากแต่มีการซับซ้อนกันระหว่างวาทกรรมอันหลากหลายที่ดำรงอยู่ในสังคมตลอดเวลา วาทกรรมจึงเป็นมากกว่าภาษา หรือคำพูด แต่มีภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรม (discursive practices) ซึ่งรวมถึงจารีตปฏิบัติ ความคิด ความเชื่อ คุณค่า และสถาบันต่าง ๆ ในสังคมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้น ๆ ด้วย (ไชยรัตน์ 2542)

ในทางนิเวศวิทยาการเมืองมองว่าวาทกรรมเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นถูกกำหนดโดยโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ดังเช่นที่ Schminck and Wood (1987 อ้างใน ชูศักดิ์, 2539) กล่าวว่าแนวความคิดนิเวศวิทยาการเมืองเป็นการแสดงให้เห็นว่ากระบวนการทางเศรษฐกิจและการเมืองมีส่วนในการกำหนดรูปแบบการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร หรือที่ Blaikie (1995) เสนอว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นมิได้เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของสิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่วิถีทางที่การเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมถูกให้ความหมาย หรือให้ความสำคัญก็มีส่วนทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วย ไชยรัตน์ (2542) ยังเสนอว่ากระบวนการผลิต หรือสร้างความหมายให้กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในฐานะที่เป็นวาทกรรมนั้นนับเป็นความพยายามที่จะเข้าไปจัดระบบ ระเบียบ ต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้กลายเป็นองค์ความรู้ ความจริงชุดหนึ่งขึ้นมา ผ่านการควบคุม ตรวจสอบ สอดส่อง องค์ความรู้ และความจริงชุดใหม่นี้ โดยบรรดาองค์กร สถาบัน หน่วยงาน ขบวนการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแบบต่าง ๆ

ในศตวรรษที่ 19 นิเวศวิทยา (ecology) ได้กลายเป็นแหล่งผลิตวาทกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และนับเป็นการสร้างเอกลักษณ์หรือตัวตนชนิดใหม่ให้กับคนในสังคม จนแปรสภาพเป็นอุดมการณ์ชุดใหม่เคียงคู่กับอุดมการณ์หลักอย่างเช่น เสรีนิยม สังคมนิยม และอนุรักษ์นิยม อย่างไรก็ตามก่อนทศวรรษที่ 1960s แม้จะมีการพูดถึงวาทกรรมว่าด้วยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างหลากหลาย แต่ต่างก็ตกอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะในแวดวงภูมิศาสตร์ที่มองธรรมชาติแยกขาดออกจากมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการมองธรรมชาติว่าเป็นตัวกำหนดความเป็นไปของมนุษย์ หรือในรูปของการลดทอนธรรมชาติลงมาเป็นเพียงเรื่องของ “ศาสตร์ว่าด้วยพื้นที่” แต่หลังภายจากนั้นเมื่อสถานการณ์ทางสิ่งแวดล้อมเลวร้ายลงมาก “ธรรมชาติ” ได้กลับมาอยู่ในความสนใจอีกครั้ง และกลายเป็นคำที่เปิดให้เกิดการชั่งชั่งการนำในการนิยาม หรือสร้างความหมายแบบอื่น ๆ นอกจากแบบวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ (ไชยรัตน์, 2542) การทำความเข้าใจต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วยแนวทางวิทยาศาสตร์ซึ่งเคยยอมรับกันว่าเป็นความ

จริงแท้ ได้ถูกมองเป็นเพียงการอธิบายปัญหาจากนักวิทยาศาสตร์ซึ่งมีภาพลักษณ์และความสัมพันธ์ต่อสิ่งแวดล้อมในรูปแบบหนึ่ง ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในเชิงวิทยาศาสตร์ได้ถูกตั้งข้อสงสัย หรือถูกวิพากษ์วิจารณ์ เช่นเดียวกับที่นักวิทยาศาสตร์ได้กลายเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะต้องถูกนำมาวิเคราะห์ด้วยเช่นเดียวกับผู้เกี่ยวข้อง (actors) หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholders) กลุ่มอื่น ๆ ที่ต่างมีวัตถุประสงค์ของตนเองซึ่ง ต้องการบรรลุด้วยวิธีการที่แตกต่างกัน (Blaikie, 1995)

ในทางนิเวศวิทยาการเมืองมองว่าปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ และปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากการจัดการทรัพยากรนั้น มีปฐมเหตุมาจากความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันของกลุ่มชั้นทางสังคมในการเข้าถึงทรัพยากรและความสัมพันธ์ทางการผลิตของคนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม ในด้านหนึ่งความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมได้สร้างการรับรู้ที่ผิดพลาดในสังคมและส่งผลให้คนที่ด้อยอำนาจถูกมองว่าเป็นผู้ก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่น งานของ Forsyth (1995) แสดงให้เห็นว่าคนเมืองในที่ราบมักคิดว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมทั้งการขาดแคลนน้ำ น้ำท่วม การชะล้างพังทลายและการตกตะกอนของดินมีสาเหตุมาจากการทำลายป่าของคนบนที่สูง แต่กลับละเลยที่จะพิจารณาถึงพฤติกรรมการใช้ทรัพยากรของคนในเมืองเองที่อาจก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วย เช่น การใช้น้ำอย่างฟุ่มเฟือย การใช้ที่ดินอย่างไม่เหมาะสม เป็นต้น ผลการวิจัยของ Forsyth พบว่าไม่สามารถที่จะยืนยันได้ว่าการตกตะกอนของดินที่หายน้ำเกิดจากการทำเกษตรกรรมบนที่สูง แต่การรับรู้ปัญหาสิ่งแวดล้อมบนพื้นฐานมายาคติและการกล่าวเกินจริงของประชาชนและผู้มีอำนาจในสังคมก็ส่งผลต่อการกำหนดนโยบายในการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างคนบนที่สูงกับสิ่งแวดล้อมโดยไม่สนใจว่าจะสอดคล้องกับผลการวิจัยทางวิทยาศาสตร์หรือไม่ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองเป็นตัวกำหนดความจริง การศึกษาของ Forsyth คล้ายคลึงกับการศึกษาทางเศรษฐศาสตร์การเมืองของ Enters (1995) ซึ่งได้ข้อสรุปว่า มันไม่สำคัญว่าความจริงคืออะไร แต่มันสำคัญอยู่ที่ว่าคุณต้องการที่จะให้ความจริงเป็นอย่างไรต่างหาก (Enters, 1995)

ในอีกด้านหนึ่งความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมทำให้ผู้ด้อยโอกาสในสังคมถูกปิดกั้นสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรส่งผลให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรติดตามมา โดยเฉพาะในประเทศโลกที่สามซึ่งมักรวมศูนย์อำนาจการปกครองและการจัดการทรัพยากรไว้ที่รัฐและรัฐก็ปิดกั้นหรือกีดกันสิทธิตามจารีตประเพณีและสิทธิตามธรรมชาติของชุมชนในท้องถิ่นเป็นเหตุให้มีการจำกัดและลดทอนศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากร ดังเช่นการศึกษาของ Peluso (1992) กรณีความขัดแย้งในการจัดการพื้นที่ป่าระหว่างรัฐกับชาวนาพื้นเมืองในเกาะชวา

ประเทศอินโดนีเซีย พบว่ารัฐมุ่งที่จะขยายอำนาจและควบคุมการจัดการทรัพยากรเพื่อใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าในการตอบสนองต่อการขยายตัวและการเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยใช้รูปแบบการจัดการตามหลักวิทยาศาสตร์ที่ได้รับมรดกทางความคิดและวัฒนธรรมมาจากประเทศเจ้าอาณานิคม แต่ละเลยสิทธิการใช้ประโยชน์จากป่าตามจารีตประเพณีของชาวพื้นเมืองที่อยู่กับป่ามานาน ทำให้ชาวพื้นเมืองเกิดความไม่พอใจและลุกขึ้นมาต่อต้านรัฐ

ปัญหาความขัดแย้งในการจัดการพื้นที่ป่าระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับผู้ที่ทำการเพาะปลูกแบบย้ายที่ (shifting cultivation) ในประเทศพม่าก็ได้แสดงให้เห็นถึงการที่รัฐใช้อำนาจเข้าไปจัดการทรัพยากรในชุมชนท้องถิ่นเพื่อผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจของตนเอง Bryant(1997) อธิบายว่าขณะที่ผู้เพาะปลูกมองว่าป่าสักเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำไร่ รัฐกลับให้ความสำคัญต่อป่าสักในฐานะเป็นป่าที่มีไม้สักซึ่งมีคุณค่าทางเศรษฐกิจ รัฐจึงได้ดำเนินการทุกวิถีทางที่จะห้ามการทำไร่ จนในที่สุดผู้เพาะปลูกต้องพากันอพยพเข้ามาอยู่ในรัฐสยาม

งานของ Anan (1996) ได้ชี้ให้เห็นว่าในการจัดการป่าของรัฐได้ทำให้มีการกระจายผลประโยชน์ในทรัพยากรอย่างไม่เท่าเทียมกันระหว่างกลุ่มเอกชนและชาวบ้านที่ยากจน การที่รัฐใช้ระบบกรรมสิทธิ์ของรัฐและกรรมสิทธิ์ของปัจเจกชนในการครอบครองพื้นที่ป่าแต่กลับปฏิเสธความซับซ้อนหลากหลายของการควบคุมทรัพยากรตามจารีตประเพณีของท้องถิ่น เช่น ระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน และระบบสิทธิตามธรรมชาติ ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น และยังนำไปสู่ปัญหาการบุกรุกทำลายป่าที่เพิ่มมากขึ้น ขณะเดียวกันนโยบายการอนุรักษ์ทรัพยากรของรัฐก็มีความลึกลับ เพราะในขณะที่รัฐดำเนินนโยบายการอนุรักษ์โดยประกาศขยายพื้นที่ป่าอนุรักษ์ประเภทต่าง ๆ เพิ่มขึ้น ตามด้วยการอพยพคนออกจากป่าอนุรักษ์เหล่านั้น รัฐก็กลับสนับสนุนให้มีโครงการพัฒนาต่าง ๆ ตลอดจนส่งเสริมให้เอกชนเข้าไปครอบครองและใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า การอ้างเรื่องการอนุรักษ์ของรัฐจึงเป็นการใช้กฎหมายสร้างความชอบธรรมเพื่อช่วงชิงความเป็นเจ้าของป่าและขยายอำนาจของรัฐเข้าควบคุมพื้นที่ป่า

ในการสำรวจองค์ความรู้แนววิชาการเมืองในโลกที่ 3 เพื่อสร้างกรอบแนวความคิดในการวิจัย Bryant (1992) ได้แบ่งประเด็นในการวิจัย ออกเป็น 3 ประเด็นหลัก ดังต่อไปนี้

1) แหล่งที่มาเชิงบริบทของปัญหาสิ่งแวดล้อม (contextual sources of environmental change) เกี่ยวข้องกับนโยบายของรัฐ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับรัฐและระบบทุนนิยมโลก โดยมองว่านโยบายรัฐเป็นผลจากการต่อสู้ช่วงชิงกันระหว่างกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ ขณะที่นโยบายรัฐมีบทบาทสำคัญต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่ง

แวดล้อม มีส่วนในการกำหนดวาทกรรมทางสังคมเกี่ยวกับประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อม และความเข้าใจปัญหาการเมืองของการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม การวิเคราะห์นโยบายรัฐจึงต้องวิเคราะห์ถึงที่มาโดยเฉพาะแรงกดดันต่อผู้กำหนดนโยบาย เนื้อหา การปฏิบัติ และผลกระทบจากนโยบายดังกล่าวว่ามีส่วนในการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมอย่างไร และการเปลี่ยนแปลงนั้นส่งผลสะท้อนกลับไปยังกระบวนการตัดสินใจอย่างไร นอกจากนั้นยังต้องพยายามวิเคราะห์นโยบายรัฐให้เชื่อมโยงกับนโยบายอื่น ๆ รวมทั้งอิทธิพลของทุนนิยมโลกในรูปของบริษัทข้ามชาติด้วย

นโยบายการอนุรักษ์ของรัฐต่าง ๆ นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1980s เป็นต้นมาเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาการจัดการทรัพยากรภายใต้บริบทของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับรัฐ ภายหลังจากที่ได้เกิดข้อตกลงร่วมกันระหว่างองค์การสิ่งแวดล้อมนานาชาติซึ่งนำไปสู่การผูกมัดรัฐบาลที่จะต้องอนุรักษ์พื้นที่บางส่วนไว้เพื่อสัตว์ป่า ปกป้องระบบนิเวศ ลดมลภาวะทางอากาศ และสนับสนุนการพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งรัฐจำนวนมากรับเอาอุดมการณ์ของการอนุรักษ์มาจากชาติตะวันตก และเห็นด้วยกับข้อตกลงดังกล่าว ขณะเดียวกันก็นำเอาข้อตกลงนั้นมาใช้สร้างความชอบธรรมในการอ้างสิทธิเหนือทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะดินแดนในเขตป่าซึ่งทำให้ชุมชนในเขตป่าต้องสูญเสียวิถีการดำรงชีวิตตามประเพณีที่อยู่ร่วมกับป่าไป และที่สำคัญยังใช้สร้างความชอบธรรมในการทำลายหรือทำให้ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมลง (Peluso, 1993)

2) ความขัดแย้งในการเข้าถึงทรัพยากร (conflict over access) หรือเรื่องของระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพยากร ให้ความสนใจต่อความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากร การต่อสู้ของชุมชน และการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ (Peluso, 1992) เช่น ปัญหาความขัดแย้งกรณีการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าในแทนซาเนียเป็นตัวอย่างหนึ่งที่มีการต่อต้านจากชาวพื้นเมืองเมื่อถูกรัฐอ้างสิทธิเหนือทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น ขณะที่เจ้าหน้าที่ของรัฐและนักอนุรักษ์มองว่าปัญหาการลดลงของประชากรสัตว์ป่าในพื้นที่อนุรักษ์เกิดจากการเพิ่มประชากรมนุษย์ ความไม่รู้ และความไร้เหตุผลของคนในท้องถิ่น แนวทางการแก้ปัญหาจึงมุ่งให้การศึกษาและทำความเข้าใจกับประชาชนและชาวบ้านที่อยู่รอบ ๆ พื้นที่อนุรักษ์ แต่ Neumann (1992) ทำความเข้าใจกับประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาและอธิบายว่าปัญหาดังกล่าวเกิดขึ้นมาตั้งแต่ยุคอาณานิคม จากการที่ชาวนาและคนเลี้ยงสัตว์ชาวแอฟริกันไม่เคยได้มีส่วนร่วมตัดสินใจในการอนุรักษ์ เพราะนโยบายทั้งหมดถูกกำหนดโดยเจ้าอาณานิคม หลังจากยุคอาณานิคมพวกเขาก็ยังคงถูกควบคุมและถูกกีดกันการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร พวกเขาจึงไม่ยอมรับกระบวนการทางการเมืองใด ๆ และยังคงตัวกันต่อต้านเท่าที่จะทำได้ เช่น การเป็นพันธมิตรกับผู้ลักลอบล่าสัตว์ป่าไปขาย การเข้าไปเลี้ยงสัตว์

ในเขตต้องห้าม และการแสดงออกตามประเพณีเพื่อที่จะอ้างสิทธิในที่ดินและทรัพยากรที่ถูกรัฐยึดครองไป

3) ผลสะท้อนทางการเมืองที่ตามมาจากการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม (political ramifications of environmental change) มีประเด็นสำคัญอยู่ 2 ประการคือ ผู้ด้อยโอกาสในสังคมต้องแบกรับภาระหรือต้นทุนของการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมมากขึ้นเพียงใด และในสภาวะการณ์เช่นไรที่จะมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจากการได้รับผลกระทบในการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมที่ไม่เสมอภาคกันนั้น ในขณะที่ความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมของชนชั้นในสังคมได้ก่อให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมขึ้น ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นก็ส่งผลกระทบต่อสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองต่อกลุ่มคนต่างชนชั้นอย่างไม่เสมอภาคกันด้วย ชนชั้นนำในสังคมสามารถใช้อำนาจและอิทธิพลทางการเงินเอาตัวรอดได้ แต่ผู้ด้อยโอกาสในสังคมกลับต้องแบกรับภาระหรือต้นทุนจากการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมนั้นเอาไว้ ส่งผลให้มีการแสดงออกถึงความไม่พอใจของชาวบ้านและกลุ่มคนจนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การเจรจาต่อรอง การเดินขบวนประท้วง และการก่อจลาจล ซึ่งในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาจะพบว่ากระบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมในประเทศโลกที่สามก่อตัวขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ในด้านการตอบโต้ และต่อสู้ของกลุ่มคนที่ด้อยอำนาจโดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในประเทศไทยนั้น การต่อสู้ในมิติเชิงสัญลักษณ์ การกำหนดตัวตน การรื้อและการสร้างวาทกรรม นับว่ามีความโดดเด่นอย่างยิ่งในสถานการณ์ปัจจุบัน ในขณะที่รัฐได้สร้างความเป็นชายขอบให้แก่กลุ่มชาติพันธุ์ด้วยกระบวนการสองด้าน ด้านหนึ่งคือการผนวก (inclusion) ให้กลายเป็นพลเมืองไทยที่มีอัตลักษณ์เดียวกันหรือเอกพันธุ์ (homogeneity) ซึ่งทำให้สูญเสียอัตลักษณ์เฉพาะตน และความหลากหลายทางวัฒนธรรม ในอีกด้านหนึ่งรัฐกลับปิดกั้น กีดกัน (exclusive) สิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์ในเชิงอำนาจ การเป็นพลเมือง การมีส่วนร่วมทางการเมืองและการเข้าถึงทรัพยากร อันเป็นกระบวนการผลักกลุ่มชาติพันธุ์ให้ไปอยู่ชายขอบ (ธเนศ, 2541) การจัดตั้งเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือขึ้นมาทำการต่อต้านนโยบายการขยายพื้นที่อนุรักษ์ของรัฐที่เกิดขึ้นภายใต้อิทธิพลของกระแสสิ่งแวดล้อมนิยมของชนชั้นนำและชนชั้นกลาง นับเป็นตัวอย่างที่เด่นชัดประการหนึ่งของการต่อสู้ในเชิงอัตลักษณ์ดังกล่าวนี้ เมื่อนโยบายของรัฐจนส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนชายขอบทั้งชาวชนบทในพื้นที่ต้นน้ำ และชาวเขาที่อยู่ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ คนเหล่านั้นได้ทำการประท้วง ต่อต้านรัฐในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การใช้แผนที่มาตอบโต้การอ้างสิทธิของรัฐเหนือพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน การใช้พิธีกรรมบวชป่า การสร้างวาทกรรมว่าด้วย “การทำไร่

หมุนเวียน” เพื่อตอบโต้วาทกรรมว่าด้วย “การทำไร่เลื่อนลอย” ซึ่งนับเป็นการต่อสู้ด้วยการสร้างความหมาย สัญลักษณ์ และฟื้นฟูวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ขึ้นมา (Chusak, 1996)

Barth (1969) มองอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ว่าเป็นเรื่องของการสร้างความหมายใหม่ การตีความหมายใหม่ โดยอาจหยิบยืมเอาสัญลักษณ์ วัฒนธรรมจากภายนอกที่ครอบงำอยู่มานิยามใหม่ หรือ การหยิบเอาลักษณะทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ที่มีอยู่หรือเคยมีมาฟื้นฟู เลือกใช้ เพื่อจัดความสัมพันธ์ทางสังคมให้ชาติพันธุ์ของตนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรี แนววิเคราะห์แบบนี้ถูกเรียกว่าเป็นทฤษฎีการสร้างความหมาย (Constructive Theories) ทำนองเดียวกับ Keys ที่มองว่าอัตลักษณ์เปรียบเสมือนยุทธศาสตร์แห่งการต่อสู้ปรับตัว (adaptive strategy) ที่ถูกผลิตซ้ำ สร้าง หรือตีความใหม่ภายใต้สถานการณ์ที่ขัดแย้ง โดยเฉพาะเมื่อต้องแข่งขันกันให้ได้มาซึ่งฐานทรัพยากรในการผลิต และเมื่อเงื่อนไขทางสังคมเปลี่ยนไป อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เดิมอาจลดความสามารถในการปรับตัว จึงจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลง (อ้างในนิติ, 2542) ในการวิเคราะห์การเมืองของไฟฟ้าที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของอำนาจในการเข้าถึงทรัพยากรจึงมีอาจละเลยการวิเคราะห์ถึงการต่อสู้เชิงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อตอบโต้กับการถูกกล่าวหาว่าเป็นสาเหตุสำคัญของไฟป่า อันเป็นยุทธวิธีที่ได้ถูกนำมาใช้อย่างกว้างขวางในบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ในเขตภาคเหนือในปัจจุบัน

ปัญหาสิ่งแวดล้อมในประเทศโลกที่ 3 รวมทั้งปัญหาไฟป่าในประเทศไทยต่างก็มีแนวโน้มที่จะมีความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น โดยมีสาเหตุมาจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และกระบวนการทางการเมือง การแตกแยกในความคิดเห็นและความรุนแรงของปัญหายังมีแนวโน้มที่จะทวีขึ้นอีกอันเนื่องมาจากความแตกต่างทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนความแตกต่างของทัศนคติและการให้คุณค่าของสิ่งแวดล้อมระหว่างคนในเมืองกับคนในชนบท ดังนั้นการจัดการทรัพยากรและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามพลังผลักดันของคนกลุ่มหนึ่งโดยไม่เหลียวแลผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตและการมองคุณค่าของสิ่งแวดล้อมอีกกลุ่มหนึ่ง ย่อมจะนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งที่อาจขยายวงกว้างออกไปเป็นความขัดแย้งทางสังคมและการเมืองที่แต่ละฝ่ายอาจหันไปหาความรุนแรงเป็นทางออก (ชูศักดิ์, 2539) การทำความเข้าใจต่อปัญหาเพื่อนำไปสู่การแสวงหาแนวทางแก้ไขจึงไม่สามารถที่จะกระทำได้ด้วย การอาศัยแนวคิดทางนิเวศวิทยากระแสหลักซึ่งละเลยต่อสาเหตุทางสังคม แต่จะต้องให้ความสำคัญต่อสาเหตุพื้นฐานอันเนื่องมาจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน และในการแก้ไขปัญหาก็ต้องมีเป้าหมายพื้นฐานอยู่ที่การเปลี่ยนแปลงการจัดสรรสถานภาพทางเศรษฐกิจและการเมืองเสียใหม่ โดยมีกระบวนการต่อสู้ทางการเมือง

เมืองใน 2 ด้านด้วยกัน ด้านแรกคือสาธารณชนจะต้องแสดงออกและวิพากษ์วิจารณ์อย่างต่อเนื่อง ต่อวิถีทางที่ผู้มีอำนาจได้ผลประโยชน์จากการทำลายสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะกดดันให้ผู้มีอำนาจเปลี่ยนแปลงการกระทำดังกล่าว ส่วนอีกด้านจะต้องกระตุ้นให้ผู้เกี่ยวข้องในระดับรากหญ้ามีการพัฒนาทางเล็งในการจัดการสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตที่ยั่งยืนบนพื้นฐานการตัดสินใจของสังคม ซึ่งต้องอาศัยการร่วมมือกันระหว่างผู้เกี่ยวข้องที่หลากหลาย เช่น ช่างนา องค์กรเอกชนทางสิ่งแวดล้อม นักวิจัย นักข่าว และโดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวแทนของรัฐบาล (Bryant, 1997) การมองปัญหา ไฟป่าในเมืองไทยด้วยกรอบคิดนิเวศวิทยาการเมืองจึงนอกจากจะช่วยให้เข้าใจถึงบริบทที่มาของ ปัญหาอย่างรอบด้านแล้ว ยังนำไปสู่การแสดงออกทางการเมืองที่มีความหมายอย่างยิ่งต่อการ เปลี่ยนแปลงการจัดการสิ่งแวดล้อมในแนวทางที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนมากยิ่งขึ้น

ด้านงานศึกษาเกี่ยวกับไฟป่ามีงานจำนวนไม่มากนักที่พอจะจัดได้ว่าอยู่ในแนวการ วิเคราะห์แบบนิเวศวิทยาการเมืองได้ งานดังกล่าวเป็นการวิเคราะห์ปัญหาไฟป่าโดยเชื่อมโยงกับ เงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง เช่น งานของ Pyne (1990) ศึกษาการจัดการไฟป่าของ ประเทศในเขตร้อนพบว่า การริเริ่มจัดการไฟป่าเกิดขึ้นในช่วงแรกของยุคอาณานิคมเมื่อชาวยุโรป เข้ามาตั้งถิ่นฐานและตัดวงจรทรัพยากรไปจากประเทศตะวันออก ด้วยความเข้าใจที่ผิดพลาดของ เจ้าหน้าที่ป่าไม้อังกฤษที่คิดว่าไฟป่าจะเผาไหม้ทำลายกล้าไม้สักและไม้ชาลซึ่งเป็นทรัพยากร สำคัญที่ชาติอังกฤษต้องการจากอินเดียและพม่า จึงมีการกล่าวโทษว่าไฟป่าเป็นต้นเหตุของ ความแห้งแล้งทั้งปวงบนแผ่นดินอินเดีย ทำให้เกิดความกันดาร ทำลายวงจรมัน้ำ ทำลายหน้าดิน และการเจริญพันธุ์ของป่า และใน ค.ศ.1880 อังกฤษได้มีนโยบายป้องกันไฟในประเทศอินเดียโดย ระดมทหารและเจ้าหน้าที่ทำแนวกันไฟพร้อมกับบรรณรงค์และติดสินบนแก่ชาวบ้านเพื่อไม่ให้จุดไฟ เผาป่า ขณะที่ชาวอินเดียรู้สึกต่อต้านนโยบายนี้เพราะคิดว่ามันคือมาตรการอย่างหนึ่งในการลบ ล้างวัฒนธรรมและวิถีชีวิตดั้งเดิมของพวกเขา หลังจากการป้องกันไฟได้ 20-30 ปีผลด้านลบก็เกิด ขึ้นเมื่อการขยายพันธุ์ตามธรรมชาติของป่าชาลและป่าสักหยุดชะงักลง และเศษใบไม้ที่สะสมนาน ปีโดยไม่เน่าเปื่อยเพราะมีความชื้นไม่เพียงพอก็กลายเป็นเชื้อเพลิงจำนวนมากเมื่อเกิดไฟป่า ขึ้นในปีที่แล้งจัด กระแสการคัดค้านนโยบายป้องกันไฟจึงประทุขึ้นมาอีกครั้งจนในที่สุดนโยบาย การป้องกันไฟก็ถูกยกเลิกในประเทศพม่าเมื่อปี ค.ศ.1926 ตามด้วยแคว้นอื่น ๆ ในประเทศอินเดีย และหันมาใช้นโยบายจุดไฟเผาป่าในฤดูแล้งแทน

ในประเทศออสเตรเลียซึ่งมีทั้งชาวอะบอริจินซึ่งเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิม และชาวมิวชาวที่ เพิ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานในดินแดนแถบนี้เพียงสองร้อยปีในช่วงหลังยุคอาณานิคมก็ได้มีความขัดแย้ง ในประเด็นไฟป่าเช่นเดียวกัน ซึ่งในกรณีนี้ปมของปัญหามิได้อยู่ที่ระบอบหรือความรู้ในการจัดการ

ไฟเท่านั้น หากแต่ยังเกี่ยวพันถึงการอ้างอำนาจของชาวมิวชาวเพื่อเข้าควบคุมและจัดการทรัพยากรเหนือดินแดนของชนพื้นเมืองที่ด้อยอำนาจกว่า Head และ Hughes (1998) ทำการศึกษาในดินแดนทางตอนเหนือ พบว่าชาวอะบอริจินมีความรู้และมีการใช้ไฟในการจัดการการผลิต ระบบนิเวศ และระบบสังคมมานานนับพันปี แต่กฎหมายและนโยบายที่ออกมาเพียงไม่นาน โดยรัฐบาลและสถาบันต่าง ๆ ซึ่งมีชาวมิวชาวเป็นองค์ประกอบหลักได้มุ่งเน้นที่จะกำจัดกาเกิดไฟป่าและควบคุมการใช้ไฟเหนือดินแดนที่มีชาวอะบอริจินตั้งถิ่นฐานอยู่มานาน กฎหมายและนโยบายเหล่านั้นจึงส่งผลกระทบต่อการจัดระเบียบและความสัมพันธ์ทางสังคม ทั้งด้านการผลิต การกระจายอำนาจและความมั่งคั่งที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างชาวพื้นเมืองและชาวมิวชาว และยังก่อให้เกิดความขัดแย้งกับระบบสิทธิ และกฎหมายจารีตของชนพื้นเมือง ซึ่งแท้ที่จริงแล้วกฎหมายและนโยบายเหล่านั้นเป็นเพียงตัวอย่งหนึ่งในความพยายามของชาวมิวชาวที่มีเป้าหมายเพื่ออ้างอำนาจเข้าควบคุมทรัพยากรโดยเฉพาะทรัพยากรที่ดินของของชาวอะบอริจินนั่นเอง

ชุมชนท้องถิ่นที่ด้อยอำนาจมักถูกกล่าวหาว่าเป็นสาเหตุสำคัญของปัญหาสิ่งแวดล้อมอยู่เสมอ และมักถูกกีดกันจากการเข้าถึง การมีส่วนร่วมในการดูแลและจัดการทรัพยากร ดังเช่นที่ชาวอะบอริจินที่กล่าวมาในข้างต้นไม่ได้มีส่วนร่วมในการออกกฎหมายเกี่ยวกับไฟป่า กรณีไฟป่าในประเทศอินโดนีเซียก็มีลักษณะคล้ายคลึงกัน Mayer (1996) ศึกษาทำการศึกษากกรณีการเกิดไฟป่าในรัฐกะลิมันตันประเทศอินโดนีเซียภายหลังจากเกิดไฟไหม้ป่าในปี ค.ศ.1982-3 ซึ่งมีการถกเถียงถึงสาเหตุของไฟในหลายแนวทางด้วยกัน เช่น นักประวัติศาสตร์ได้อธิบายว่าความแห้งแล้งและไฟป่าที่ไม่รุนแรงนั้นเคยเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องมีสาเหตุสำคัญเกี่ยวข้องกับภูมิอากาศในแถบแปซิฟิกใต้ นักการป่าไม้อ้างว่าไฟป่าเกิดจากการทำไร่เลื่อนลอย ขณะที่นักอนุรักษ์และนักนิเวศวิทยาชี้ว่าการทำไม้ได้สร้างเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ไฟแพร่ขยาย อย่างไรก็ตามหลายคนเห็นพ้องว่าไฟเกิดขึ้นจากหลายปัจจัยผสมกัน แต่การอธิบายที่ต่างกันก็นำไปสู่การวางแผนในการจัดการที่ดินที่ถูกไฟเผาทำลายแตกต่างกันไป โดยเฉพาะในแง่ของการให้บทบาทชุมชนท้องถิ่นในการช่วยฟื้นฟูที่ดิน แนวทางแรกมองว่าชุมชนท้องถิ่นเป็นอันตรายต่อการคงอยู่ของป่าเพราะเกษตรกรที่ทำไร่เลื่อนลอยจะต้องขยโอกาสในการเกิดไฟไหม้ขยายพื้นที่เพาะปลูกไปยังพื้นที่ป่า ซึ่งก็จะทำให้ยากต่อการควบคุมการใช้ไฟในการเผาไร่ แต่อีกแนวทางหนึ่งกลับเห็นว่าควรจะให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูป่าเพราะพวกเขามีความรู้ และประสบการณ์ในการพึ่งพิงป่ารอบชุมชนมาเป็นเวลานาน

จากการศึกษา Mayer (1996) พบว่าหลังจากที่เกิดไฟไหม้ป่าเกษตรกรที่ทำการเพาะปลูกแบบย้ายที่ (shifting cultivators) ซึ่งอยู่ร่วมกับป่ามานานได้ฟื้นฟูที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพโดยปราศจากความช่วยเหลือจากรัฐบาล แม้ว่าพวกเขาได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงจากไฟ แต่ก็ไม่ได้

ฉวยโอกาสขยายพื้นที่เพาะปลูกเข้าไปในพื้นที่ป่าที่ถูกไฟไหม้ พวกเขายังคงทำการเกษตรในพื้นที่เดิม และได้พัฒนาระบบวนเกษตรโดยหวังว่ามันจะช่วยชดเชยรายได้และผลผลิตจากป่าที่สูญเสียไปอันเนื่องมาจากการถูกไฟไหม้ พวกเขาอนุรักษ์ทรัพยากรที่ดินรอบ ๆ หมู่บ้านเพราะเชื่อว่ามันจะเป็นฐานทรัพยากรให้พวกเขาได้ใช้ตลอดไป แต่หากพวกเขาทราบว่าจะไม่ได้มีส่วนได้ส่วนเสียในที่ดินนั้นก็อาจทำให้มีการช่วยฟื้นฟูทรัพยากรน้อยลง อย่างไรก็ตามรัฐบาลอินโดนีเซียได้วางแผนที่จะพัฒนาอุตสาหกรรมไม้สักในพื้นที่ที่ถูกไฟไหม้ในอนาคตอันใกล้ซึ่งย่อมจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชนในท้องถิ่น การจ้างงาน ที่ดิน และพื้นที่ป่าไม้จำนวนมากอย่างแน่นอน

สาเหตุของการเกิดไฟป่าในแต่ละครั้งมักเป็นประเด็นสำคัญในการการอภิปรายของบรรดาหน่วยงาน องค์กร และผู้เกี่ยวข้องต่าง ๆ เช่นเดียวกับการเกิดไฟป่าบนเกาะสุมาตรา บอร์เนียว และอิเรียนจาয়াประเทศอินโดนีเซียเมื่อปลายปี พ.ศ.2540 ขณะที่นักวิทยาศาสตร์และผู้เชี่ยวชาญในหลายประเทศพยายามที่จะอธิบายว่าปัญหาไฟป่าเกิดขึ้นจากปรากฏการณ์เอลนีโญ (EL Nino) ส่วนบริษัทเอกชนในประเทศอินโดนีเซียก็ระบุว่าต้นตอของไฟเกิดจากการเผาป่าโดยชนพื้นเมือง แต่มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทยฯ (2540) ได้เสนอบทความที่น่าสนใจซึ่งวิเคราะห์ว่าไฟป่าในครั้งนั้นมีสาเหตุเชื่อมโยงกับการเมืองตั้งแต่ระดับท้องถิ่นไปจนถึงระดับชาติและระดับนานาชาติ โดยมูลเหตุสำคัญเกิดจากนโยบายของรัฐบาลอินโดนีเซียที่ส่งเสริมการปลูกป่าเชิงพาณิชย์โดยเฉพาะไม้สัก และส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจโดยเฉพาะปาล์มน้ำมันเพื่อส่งออกตอบสนองความต้องการของโลกและเพื่อสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจให้แก่ประเทศของตนเอง ด้วยนโยบายดังกล่าวบริษัทเอกชนหลายแห่งจึงพากันบุกเบิกพื้นที่ป่าธรรมชาติอย่างกว้างขวางโดยการถางและเผาป่ากำจัดต้นไม้ตามธรรมชาติจนรัฐบาลไม่สามารถที่จะควบคุมได้ และในที่สุดก็เป็นเหตุให้ไฟจากการเผาป่าดังกล่าวลุกลามไปเผาไหม้สวนปาล์มน้ำมันเป็นอาณาบริเวณกว้างจนยากที่จะดับลง

กรณีไฟป่าในอินโดนีเซียนอกจากจะชี้ให้เห็นว่าปัญหาไฟป่าเกิดจากนโยบายทางเศรษฐกิจและการเมืองที่ผิดพลาดแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นเกิดขึ้นจากความไม่เท่าเทียมกันของสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากร เมื่อรัฐบาลอินโดนีเซียดำเนินการอพยพคนเมืองมาตั้งถิ่นฐานใหม่ในพื้นที่ที่ชาวพื้นเมืองอยู่มาก่อน ขณะเดียวกันชนพื้นเมืองยังถูกแย่งชิงการควบคุมจัดการทรัพยากรจากการที่รัฐก็เอื้อให้ทุนชาติและทุนต่างชาติมีสิทธิ์เหนือผืนดินและป่าไม้ที่ชาวพื้นเมืองเคยใช้ประโยชน์จนทำให้ชาวพื้นเมืองรู้สึกว่ที่ดินและต้นไม้มิได้เป็นของตน เมื่อเกิดไฟป่าขึ้นถึงกับมีผู้สันนิษฐานว่าชาวพื้นเมืองเป็นผู้จุดไฟเผาเพื่อแสดงการต่อต้านการเข้ามายึดครองพื้นที่ของบรรดานายทุน แม้จะมีหลักฐานยืนยันว่าชาวพื้นเมืองมิได้กระทำการดังกล่าว แต่

อย่างน้อยที่สุดก็สันนิษฐานได้ว่าชาวพื้นเมืองได้วางเฉยไม่ให้ความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาไฟป่าที่เกิดขึ้น นายคูดง ดารุ สมาน นักเศรษฐศาสตร์ชาวอินเดียจึงเสนอให้ควบคุมการเผาป่าด้วยการคืนสิทธิในการใช้ที่ดินให้แก่ชาวพื้นเมืองเพื่อให้เกิดแรงจูงใจในการดูแลที่ดินและป่าไม้ (มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าฯ, 2540)

งานศึกษาทางด้านนิเวศวิทยาไฟป่าในเมืองไทยนั้นยังไม่ปรากฏเด่นชัด มีเพียงวิทยานิพนธ์ของสมบัติ (2540) เรื่องการนิยามความหมายของป่าและการอ้างสิทธิเหนือพื้นที่จากการศึกษาชาวลาหู่ในจังหวัดเชียงราย ที่มีการอ้างอิงถึงถึงการจัดการไฟป่าของชาวลาหู่อยู่บ้าง โดยพบว่าชาวลาหู่เริ่มปฏิบัติการควบคุมไฟป่าอย่างจริงจังในฐานะที่เป็นหนึ่งในกิจกรรมการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำตั้งแต่ปี พ.ศ.2540 โดยการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานราชการในพื้นที่และองค์กรพัฒนาเอกชนชาวเขา ทำการฝึกอบรมและจัดตั้งอาสาสมัครควบคุมไฟป่า กำหนดขอบเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ของตน ร่วมกันดับไฟเมื่อเกิดไฟในป่าอนุรักษ์ มีมาตรการควบคุมการเผาไร่ และออกกฎระเบียบในการควบคุมไฟ ตลอดจนมาตรการลงโทษหากมีผู้ฝ่าฝืน ในบริบทของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ สมบัติ มองว่าการควบคุมไฟป่าของชาวลาหู่เป็นปฏิกริยาตอบโต้ของชาวบ้านต่อนโยบายการอนุรักษ์ของรัฐ โดยชาวบ้านพยายามที่จะทำให้กลุ่มคนในสังคมทั้งหมดบ้านใกล้เคียง ชาวไทยพื้นราบ นักวิชาการ เจ้าหน้าที่ของรัฐ ได้รับรู้และยอมรับว่าชาวลาหู่มีบทบาทการเป็น “ผู้อนุรักษ์” เพื่อตอบโต้การถูกตั้งข้อกล่าวหาจากเจ้าหน้าที่รัฐและนักวิชาการบางส่วนที่ว่าชาวเขาเป็นผู้ตัดไม้ทำลายป่าในเขตต้นน้ำลำธารและเป็นภัยต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจสังคมของชาติ

จากการทบทวนแนวคิดและงานศึกษา จึงพบว่าการวิเคราะห์ไฟป่าโดยเชื่อมโยงกับประเด็นของอำนาจในการเข้าถึงทรัพยากรยังไม่เคยมีการศึกษาอย่างแท้จริงในเมืองไทย การศึกษาวิจัยในครั้งนี้จึงน่าจะช่วยเพิ่มเติมมุมมองเกี่ยวกับ “ไฟป่า” ให้มีความหลากหลายและรอบด้านยิ่งขึ้น และอาจนำไปสู่การค้นพบแนวทางการจัดการไฟป่าที่เหมาะสม ก่อให้เกิดความยั่งยืนต่อระบบนิเวศ สังคม วัฒนธรรม นำมาซึ่งความเป็นธรรมและเท่าเทียมระหว่างประชาชนในภาคส่วนต่าง ๆ ของสังคมได้ในที่สุด

1.5 กรอบแนวความคิดในการศึกษา

การวิจัยนี้จะใช้กรอบแนวความคิดนิเวศวิทยาการเมือง (political ecology) เพื่อทำความเข้าใจต่อปัญหาไฟฟ้า โดยมีสมมติฐานว่าการที่ปรากฏการณ์ไฟฟ้าถูกรับรู้ว่าเป็น “ปัญหา” ขึ้นมาในสังคมไทยนั้นเกิดจากการให้ความหมาย (significance) โดยกลุ่มผู้มีส่วนได้เสีย (stakeholders) กลุ่มต่าง ๆ ในสังคม ซึ่งต่างก็ให้ความหมายต่อปัญหาไฟฟ้าด้วยเหตุผลบริบทและเงื่อนไขต่าง ๆ บนฐานของผลประโยชน์ คุณค่า และอุดมการณ์ที่แตกต่างกันไป

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมระหว่างกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียกลุ่มต่าง ๆ ทั้งระหว่างรัฐ กับ รัฐ ระหว่างกลุ่มชนชั้นในสังคม และระหว่างชาติพันธุ์ต่าง ๆ เป็นบริบทสำคัญที่กำหนดอำนาจในการควบคุมความหมายและอำนาจในการสร้างความรู้เกี่ยวกับไฟฟ้า นิยามความรู้ที่ถูกสร้างโดยกลุ่มคนที่มีอำนาจจะได้รับการยอมรับให้เป็นความรู้กระแสหลักของสังคม ซึ่งโดยส่วนใหญ่ในประเทศโลกที่ 3 อำนาจดังกล่าวมักจะถูกรวมศูนย์อยู่ที่รัฐซึ่งมีบทบาทในการกำหนดนโยบายทางสิ่งแวดล้อมของประเทศ นำไปสู่การกระจายผลประโยชน์ในทรัพยากรที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างกลุ่มชนชั้นต่าง ๆ ในสังคม ชุมชนท้องถิ่นซึ่งเป็นผู้ด้อยอำนาจในสังคมมักจะถูกปิดกั้นสิทธิในการเข้าถึง การใช้ประโยชน์ และการจัดการทรัพยากรซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญในการดำรงชีวิตของพวกเขา

กฎหมายและนโยบายต่างๆ ที่ออกโดยรัฐมีเป้าหมายเพื่อควบคุมทรัพยากร และเอื้อประโยชน์ให้แก่กลุ่มเอกชนมากกว่าชาวบ้านที่ยากจน จึงได้ละเลยความซับซ้อนหลากหลายของระบบการควบคุมทรัพยากรตามจารีตประเพณีของท้องถิ่น และทำให้ชุมชนในท้องถิ่นต้องสูญเสียสิทธิและความสามารถในการรักษาแบบแผนการผลิต และการดำรงไว้ซึ่งความรู้และวัฒนธรรมในการจัดการทรัพยากรซึ่งมีความสอดคล้องกับระบบนิเวศ ขณะเดียวกันกลไกรัฐและสื่อสารมวลชนซึ่งอยู่ภายใต้อำนาจรัฐและระบบทุนนิยมยังเป็นเครื่องมือในการครอบงำทางการรับรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมของสาธารณชนที่สร้างความเข้าใจว่าชุมชนท้องถิ่นเป็นผู้ก่อปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่น เป็นตัวการที่ก่อให้เกิดไฟฟ้าจากการตัดไม้ทำลายป่า การเผาไร่ และการบุกเบิกที่ดินทำกิน เป็นต้น อย่างไรก็ตามกลุ่มนักวิชาการและกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน บางกลุ่มได้แสดงบทบาทในการเสริมอำนาจการให้ชุมชนท้องถิ่น หรือคานอำนาจของรัฐด้วยการวิพากษ์แนวคิดและการจัดการทรัพยากรโดยรัฐ และพยายามสร้างความหมายใหม่ในการจัดการทรัพยากรที่มีการกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมและยั่งยืนอยู่เสมอ

แรงกดดันทางการเมืองและสังคม เป็นเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มคน ในหลายประการด้วยกัน ได้แก่ การที่ทรัพยากรธรรมชาติลดน้อยและเสื่อมโทรมลง วิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นไม่มั่นคงเพราะขาดทางเลือกในการใช้และการจัดการทรัพยากร ความรู้สึกว่าได้เป็นเจ้าของทรัพยากรในท้องถิ่นยังส่งผลให้ชุมชนท้องถิ่นขาดความกระตือรือร้นที่จะร่วมกันปกป้องดูแลและรักษา ขณะเดียวกันก็ได้เกิดการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ คือ รัฐ ทูต และชุมชน ชุมชนท้องถิ่นซึ่งด้อยอำนาจได้รวมกลุ่มกันเพื่อสร้างอำนาจในการต่อรองกับรัฐและทูต และเสริมอำนาจการต่อรองด้วยการสนับสนุนจากกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน และนักวิชาการต่าง ๆ อย่างไรก็ตามขณะที่มีปัญหาคือความขัดแย้งและการแย่งชิงทรัพยากรทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ นั้นกลับปรากฏว่าในสังคมไม่ได้มีมาตรการสาธารณะที่มีประสิทธิภาพในการป้องกันหรือลดความรุนแรงของผลกระทบจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นแต่อย่างใด

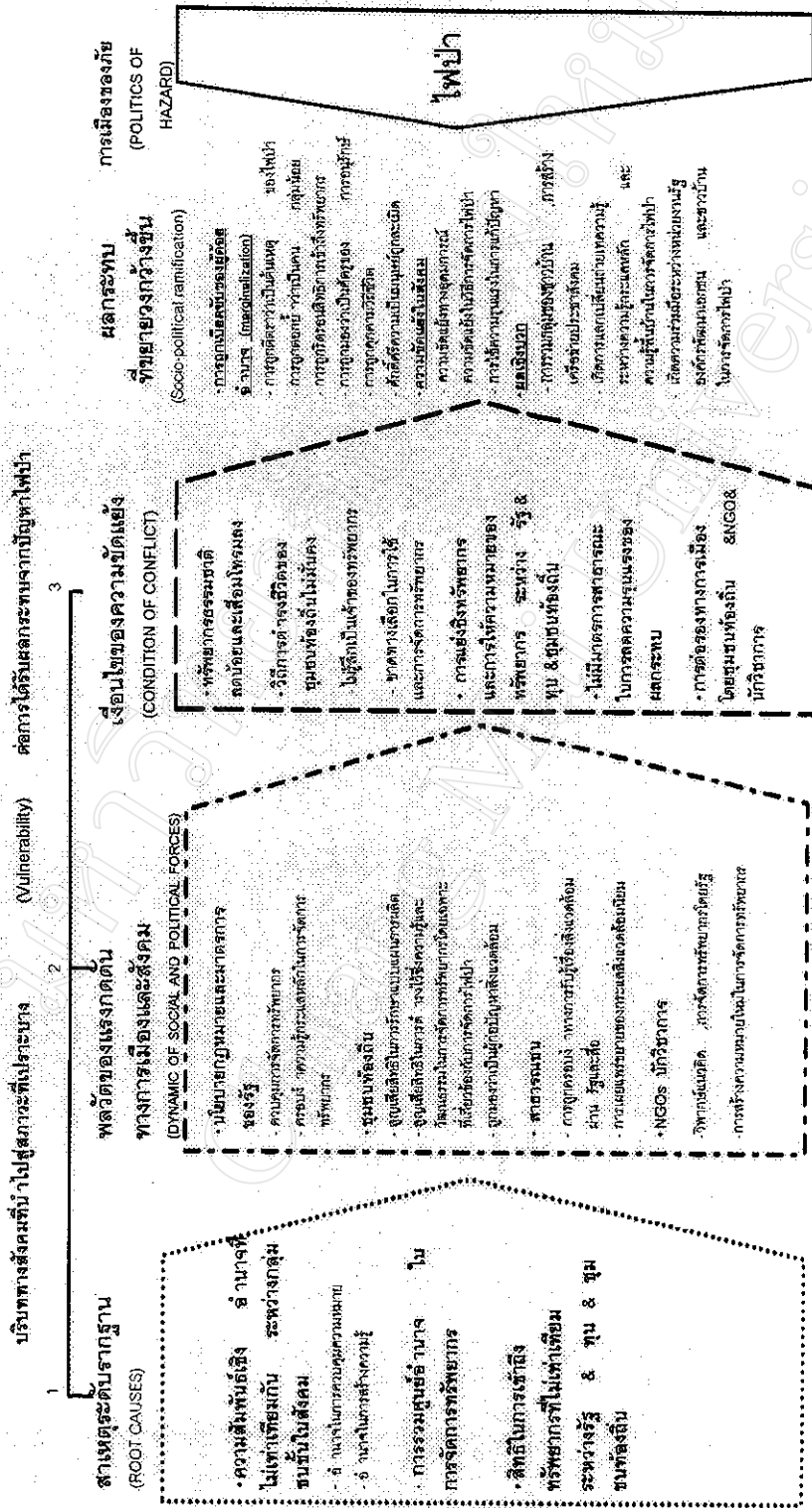
ด้วยบริบทและเงื่อนไขที่มาจากสาเหตุระดับรากฐาน พลวัตของแรงกดดันทางการเมืองและสังคม และเงื่อนไขของความขัดแย้งดังกล่าว เมื่อผนวกกับภัยจากไฟฟ้าที่มีไม่เพียงพอกับความต้องการแต่เป็นภัยในทางการเมืองจึงก่อให้เกิดผลกระทบที่ขยายวงกว้างยิ่งขึ้น คือเกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชนชั้นต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน ทั้งในระดับอุดมการณ์คือการรับรู้ และการให้ความหมายต่อไฟฟ้า และในระดับปฏิบัติการคือแนวทางหรือวิธีการจัดการไฟฟ้า ความขัดแย้งดังกล่าวอาจนำไปสู่การใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหา โดยเฉพาะเมื่อผู้ด้อยอำนาจถูกเบียดขับมากขึ้น จากการถูกตีตราว่าเป็นต้นเหตุของปัญหาไฟฟ้า ถูกตอกย้ำว่าเป็นคนกลุ่มน้อย ถูกวิตรอนสิทธิการเข้าถึงทรัพยากร ถูกมองว่าเป็นศัตรูของการอนุรักษ์ ถูกคุกคามวิถีชีวิต ตลอดจนถูกละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ อย่างไรก็ตามความขัดแย้งที่เกิดขึ้นอาจก่อให้เกิดผลกระทบในเชิงบวก เช่น เกิดการรวมกลุ่มของชาวบ้าน หรือการสร้างเครือข่ายประชาสังคมเพื่อร่วมมือกันหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น การปะทะประสานระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่นยังทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนถ่ายเทความรู้ระหว่างความรู้กระแสหลัก และความรู้พื้นบ้าน ซึ่งนำไปสู่การเกิดความร่วมมือระหว่างหน่วยงานรัฐ ชุมชนท้องถิ่น และองค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งมีส่วนสนับสนุนชุมชนท้องถิ่น และมีบทบาทสำคัญในการประสานประโยชน์ระหว่างรัฐกับชุมชน (ดูแผนภาพที่ 1.1)

ส่วนการแย่งชิงการให้ความหมายและปฏิบัติการต่อไฟฟ้าเกิดจากการที่รัฐซึ่งมีบทบาทหลักในการกำหนดนโยบายทางสิ่งแวดล้อมได้ครอบงำความรู้และผูกขาดอำนาจในการจัดการป่าและไฟฟ้า โดยรับอิทธิพลจากระบบทุนนิยมโลก ที่มีชาติตะวันตกเป็นผู้ครอบงำความรู้กระแสหลักของโลกไม่ว่าจะเป็นความรู้ทางนิเวศวิทยา วิทยาศาสตร์ หรือเกษตรศาสตร์ ฯลฯ ซึ่งล้วนแต่เกี่ยวพัน

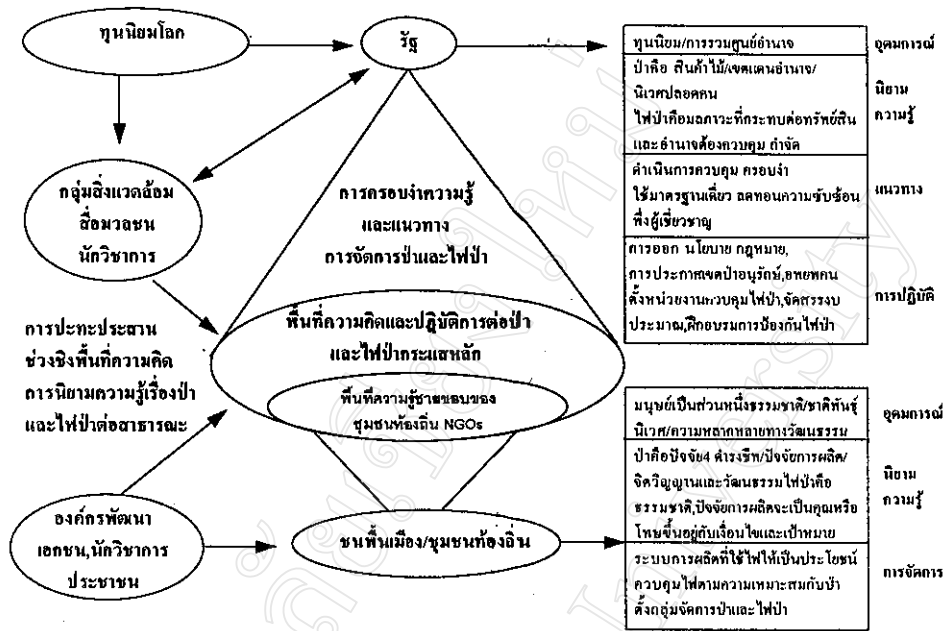
กับการจัดการทรัพยากร ในช่วงแรกรัฐได้ให้ความสำคัญต่อป่าตรงมูลค่าเนื้อไม้ซึ่งให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ และต่อมาให้ความสำคัญต่อพื้นที่ป่าในฐานะที่เป็นเขตแดนของอำนาจอธิปไตย จนกระทั่งเกิดการแพร่ขยายของกระแสสิ่งแวดล้อมนิยมรัฐก็ให้ความสำคัญต่อป่าในฐานะที่เป็นระบบนิเวศซึ่งควรจะอนุรักษ์ให้คงสภาพธรรมชาติโดยปลอดจากมนุษย์ ไม่ว่าจะให้ความหมายของป่าอย่างไรไฟป่าก็ถูกมองว่าเป็นมหันตภัยที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อทรัพย์สินและอำนาจของรัฐ ตลอดจนมา ชุดความคิดดังกล่าวเป็นวาทกรรมหลักที่ครอบงำอยู่ในสังคม มีภาคปฏิบัติการจริงคือการที่รับใช้มาตรฐานเดียวกันในการจัดการป่าทั้งประเทศ ให้ความสำคัญต่อการพึ่งพาผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขาวิชาซึ่งอิงอยู่กับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ การออกกฎหมายต่าง ๆ การตั้งหน่วยงานควบคุมไฟป่า และจัดสรรงบประมาณเพื่อใช้ในการดับไฟป่า มีการจัดจ้างเจ้าหน้าที่ดับไฟป่า ตลอดจนการจัดการอบรมหลักสูตรการป้องกันและดับไฟป่าให้แก่อาสาสมัครชาวบ้านท้องถิ่น

ขณะที่รัฐครอบงำความรู้และแนวทางในการจัดการป่าและไฟป่านั้น ชุมชนในท้องถิ่นก็มีอุดมการณ์และชุดความรู้เกี่ยวกับป่าและไฟป่าที่แตกต่างและหลากหลายกันออกไป ด้วยการเรียนรู้ และสั่งสมประสบการณ์ในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติมายาวนาน ภายใต้ระบบคิดที่เชื่อว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบธรรมชาติ ความหมายของป่าจึงนอกจากจะเป็นแหล่งที่มาของปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตแล้ว ยังเป็นจิตวิญญาณและแหล่งก่อกำเนิดวัฒนธรรม เช่นเดียวกับที่ให้ความหมายต่อไฟป่าว่าเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เป็นเครื่องมือสำคัญในการผลิต ซึ่งจะ เป็นคุณหรือเป็นโทษก็ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขในการเกิดและเป้าหมายในการใช้ไฟ ด้วยการนิยามและความรู้ดังกล่าวจึงนำไปสู่การจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ไฟ และระบบธรรมชาติ โดยการควบคุมการใช้ไฟ และควบคุมการเกิดไฟป่าอย่างเหมาะสมกับสภาพของระบบนิเวศในท้องถิ่น การจัดการไฟป่าของชุมชนจึงมิได้หมายถึงเพียงแค่การป้องกัน และดับไฟ แต่เป็นการจัดการไฟด้วยความเข้าใจถึงธรรมชาติของไฟป่าที่สอดคล้องกับเงื่อนไขทางนิเวศวิทยา

ท่ามกลางการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดและปฏิบัติการต่อป่าและไฟป่าระหว่างรัฐซึ่งครอบงำความรู้กระแสหลักในสังคม กับชุมชนท้องถิ่นซึ่งอยู่ชายขอบของสังคม ยังมีกลุ่มคนอื่นๆ ที่มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งในฐานะที่เป็นผู้กระทำ และเป็นผู้ถูกกระทำจากกระแสคิดต่อไฟป่าในแบบของรัฐ ได้แก่ กลุ่มสิ่งแวดล้อม สื่อมวลชน กลุ่มนักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน รวมทั้งประชาชนส่วนอื่นๆ ในสังคม ที่ต่างก็มีปฏิบัติการของตนเองภายใต้อุดมการณ์และการนิยามความรู้ที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งสามารถแสดงความสัมพันธ์ของกลุ่มผู้เกี่ยวข้อง (stakeholders) และวาทกรรมของกลุ่มคนเหล่านั้นตามแบบจำลองแสดงกระบวนการต่อสู่ช่วงชิงการให้ความหมายและปฏิบัติการต่อปัญหาไฟป่า (ดังแผนภาพที่ 1.2)

แผนภาพ 1.1 แบบจำลองที่แสดงบริบทของการเกิดความขัดแย้งอันเนื่องมาจากภัยคุกคามไฟฟ้า
 ดัดแปลงมาจาก "Pressures that result in disasters: the progression of vulnerability" (Blaikie, Caron, et al, 1997, 23)

แบบจำลองแสดงกระบวนการต่อสู้ช่วงชิงการให้ความหมายและปฏิบัติการต่อปัญหาไฟฟ้า

แผนภาพที่ 1.2

การอธิบายปรากฏการณ์ปัญหาทางสิ่งแวดล้อมโดยใช้กรอบความคิดนิเวศวิทยาการเมือง จึงเป็นการหาคำอธิบายต่อสาเหตุของปัญหาทางสิ่งแวดล้อมที่มากไปกว่า การเพิ่มขึ้นของประชากร ความสำเร็จเชิงเศรษฐกิจ การขาดแคลนเทคโนโลยี และการหวังผลทางเศรษฐกิจในระยะสั้นของคนบางกลุ่ม แต่เป็นการวิเคราะห์ปัญหาทางสิ่งแวดล้อมอย่างเชื่อมโยงกับปัญหาโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ที่ไม่ได้เอื้อประโยชน์ให้กับคนด้อยโอกาสซึ่งเป็นพลเมืองส่วนใหญ่ในสังคม (the marginal mass)

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

1.6.1 การให้ความหมาย (Significance)

เป็นการต่อสู้ทางวาทกรรมของกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องในการช่วงชิงคำนิยาม และความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ ในปริภูมิพลศาสตร์ หรือแย้งชิงพื้นที่ทางความคิดในสังคม ซึ่งจะแตกต่างจากคำว่า Meaning ที่หมายถึงความหมายที่มีอยู่ในตัวของมันเอง ไม่ว่าจะโดยเปิดเผยหรือซ่อนเร้น ซึ่งรอการตีความเพื่อเข้าถึงหรือค้นพบความหมายนั้น ๆ (ไชยรัตน์, 2540)

"ไฟฟ้า" จะถูกมองอย่างไรจึงขึ้นอยู่กับวิธีคิด และองค์ความรู้ที่เรามองไฟฟ้า ซึ่งเป็นความพยายามของกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ที่ต่อสู้ช่วงชิงการสร้าง "ความจริง" เกี่ยวกับไฟฟ้า ซึ่งมีอยู่หลากหลาย แต่ละความหมายล้วนมีที่มาจากระบบคิด ระบบคุณค่า ผลประโยชน์ของกลุ่มต่างๆ ที่สร้างความหมายแฝงอยู่ด้วย การช่วงชิง ต่อสู้ ปะทะประสาน แลกเปลี่ยน ผสมผสานการให้ความหมาย "ไฟฟ้า" จึงเป็นนิเวศวิทยาการเมือง ที่สัมพันธ์กับโครงสร้างและชนชั้นต่าง ๆ ในสังคม

1.6.2 พื้นที่ (Space)

ในที่นี้มีได้หมายถึงพื้นที่ทางกายภาพ แต่เป็นพื้นที่ทางความคิด การรับรู้ความหมายของสังคม ซึ่งไม่มีขอบเขตที่ชัดเจนแน่นอน แต่มีลักษณะคล้ายสนามที่มีการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจผ่านการนิยามความหมาย ความรู้ ความเข้าใจ ซึ่งจะกำหนดวิธีคิด พฤติกรรมของผู้คนในสังคม

1.6.3 วาทกรรม (Discourse)

หมายถึง ระบบและกระบวนการในการสร้าง/ผลิต (constitute) เอกลักษณ์ (Identity) และความหมาย (Significance) ให้กับสรรพสิ่งต่าง ๆ ในสังคมที่ห่อหุ้มเราอยู่ไม่ว่าจะเป็นความรู้ ความจริง อำนาจ หรือตัวตนของเราเอง นอกจากนี้วาทกรรมยังทำหน้าที่ตรึงสิ่งที่สร้างขึ้นให้ดำรงอยู่และเป็นที่ยอมรับของสังคมในวงกว้าง กลายสภาพเป็น "วาทกรรมหลัก"

1.6.4 ความเป็นชายขอบ (Marginality)

การกล่าวถึงความเป็นชายขอบ จะโยงกับโครงสร้างทางอำนาจของสังคมในระดับต่าง ๆ ซึ่งในแต่ละสังคมจะมีศูนย์กลางอำนาจที่ควบคุมและครอบงำสังคมอยู่ ซึ่งภายในโครงสร้างก็จะมีการจัดลำดับชั้นทางสังคมลดหลั่นลงมา

ความเป็นชายขอบถูกใช้ในมิติอำนาจซึ่งบางครั้งก็สัมพันธ์กับมิติทางกายภาพด้วย เช่น ชนพื้นเมือง หรือกลุ่มชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อยู่อาศัยห่างไกลจากศูนย์กลางของรัฐเป็นผู้ด้อยอำนาจ เพราะถูกอำนาจหลักคืออำนาจรัฐ เก็บกดยึดกันการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรต่าง ๆ ในสังคม และการรับรู้ ความคิดของพวกเขาก็ไม่เป็นที่รู้จักหรือยอมรับของสังคมเท่าใดนัก การด้อยอำนาจทำให้ด้อยโอกาส และสิทธิต่าง ๆ ในสังคมในการกำหนดเอกลักษณ์ การมีเสรีภาพในการกำหนดชีวิตตนเอง

1.6.5 ผู้มีส่วนได้เสีย (Stakeholder)

หมายถึงผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการให้ความสำคัญต่อไฟฟ้าซึ่งในการวิจัยนี้ประกอบไปด้วย ได้แก่

- 1) หน่วยงานรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน่วยงานในสังกัดกรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เช่น สำนักควบคุมไฟฟ้า ศูนย์ควบคุมไฟฟ้าภาคเหนือ และสถานีควบคุมไฟฟ้าอินทนนท์
- 2) ชุมชนท้องถิ่น ได้แก่ ชุมชนม้งบ้านแม่ยะน้อย ชุมชนกะเหรี่ยงบ้านแม่ปอน ชุมชนคนเมืองบ้านปะ ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่
- 3) องค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กลุ่มอนุรักษ์บนพื้นที่สูงอำเภอจอมทอง กลุ่มเครือข่ายสิ่งแวดล้อมม้ง เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรรมภาคเหนือ ชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทอง กลุ่มนักวิชาการ มูลนิธิธรรมนาถ

1.7 ขอบเขตการศึกษา

การวิจัยนี้แบ่งระดับการวิเคราะห์ (level of analysis) ออกเป็น 2 ระดับ คือระดับประเทศ (มหภาค) เป็นการศึกษาวิธีคิดและแนวทางการจัดการไฟฟ้าของรัฐซึ่งเป็นสถาบันหลักที่มีบทบาทในการกำหนดวาทกรรมทางสิ่งแวดล้อมในประเทศ ในบริบทของการได้รับอิทธิพลจากองค์กรระหว่างประเทศ และระดับท้องถิ่น (จุลภาค) เป็นการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการไฟฟ้า ในบริบทของการปรับตัวให้สอดคล้องกับเงื่อนไขทางนิเวศวิทยาและวัฒนธรรม โดยทำการศึกษาเปรียบเทียบ 3 ชุมชนในฐานะที่เป็นตัวแทนของกลุ่มชาติพันธุ์บนดอยอินทนนท์ คือ ชุมชนม้งบ้านขุนกลาง ชุมชนกะเหรี่ยงบ้านแม่ปอน และชุมชนคนเมืองบ้านปะ ตำบลบ้านหลวง ซึ่งอยู่ในอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ และอยู่ในพื้นที่หรือติดกับอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ในลุ่มน้ำแม่ปอน นอกจากนั้นยังได้วิเคราะห์เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรระดับมหภาคกับระดับจุลภาค โดยมีสถานการณ์ไฟฟ้าในปี พ.ศ.2541 เป็นกรณีศึกษาที่สะท้อนให้เห็นการปะทะ และเผชิญหน้าขององค์กรและวิธีคิดระหว่างสองระดับที่แตกต่างกัน

ขอบเขตระยะเวลาในการศึกษาจะเริ่มตั้งแต่มีการก่อตั้งชุมชนจนกระทั่งถึงปี พ.ศ.2542

1.8 ระเบียบวิธีวิจัย

1.8.1 ข้อมูลและการเก็บข้อมูลวิจัย

ในการวิจัยนี้ เลือกกรณีศึกษาในพื้นที่ดอยอินทนนท์ จ.เชียงใหม่ เนื่องจากอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์เป็นพื้นที่ที่มีความเป็นเมืองสูง มีความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ อย่างเข้มข้น ทั้งหน่วยงานรัฐซึ่งได้ประกาศพื้นที่ดังกล่าวให้เป็นเขตป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย กลุ่มชาติพันธุ์คนเมืองปกากญอ และม้ง ที่อยู่อาศัยและใช้ประโยชน์ในพื้นที่มาก่อนหน้าการประกาศเขตอุทยาน และกลุ่มนักท่องเที่ยวชนชั้นกลางบางกลุ่มที่ต้องการจะสงวนพื้นที่ดังกล่าวไว้ให้มีสภาพธรรมชาติตามอุดมการณ์สิ่งแวดล้อมนิยม และการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่าง ๆ นี้เองเป็นที่มาของการให้ความสำคัญต่อปรากฏการณ์ไฟป่า รวมทั้งเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ.2541 ซึ่งนำไปสู่การทำไฟป่าให้เป็นการเมือง

กรณีศึกษาเลือกชุมชนคนเมืองบ้านปะ ชุมชนปกากญอบ้านแม่ปอน และชุมชนม้งบ้านแม่ยะน้อย ในฐานะตัวแทนของกลุ่มชาติพันธุ์สามกลุ่มที่อาศัยอยู่ในลุ่มน้ำย่อยเดียวกัน คือลุ่มน้ำแม่ปอน ซึ่งทั้งสามชุมชนนี้มีความสัมพันธ์กันจากตำแหน่งของชุมชนที่ตั้งอยู่ใกล้กัน และได้พึ่งพาอาศัยทรัพยากรในเขตพื้นที่เดียวกันหรือมีความเชื่อมต่องัน ทั้งแม่น้ำ และพื้นที่ป่า อย่างไรก็ตาม ระบบนิเวศที่แวดล้อมชุมชนแต่ละแห่งต่างก็มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันไป ขณะที่แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ต่างมีความเชื่อ จารีตประเพณี และภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรและการจัดการไฟป่าที่มีความจำเพาะกับท้องถิ่นของตนเอง แต่การที่ชุมชนทั้งสามจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรในเขตพื้นที่เดียวกัน ก็ทำให้จำเป็นต้องมีการสร้างกลไกในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมกัน และในบางครั้งก็ได้เกิดความขัดแย้งจากการแย่งชิงการใช้ทรัพยากรนั่นเอง

วิธีการเก็บข้อมูลใช้ทั้ง 3 รูปแบบคือ

- 1) การวิจัยเอกสาร (documentary research) โดยรวบรวมเอกสารทั้งเอกสารชั้นต้นและชั้นที่สอง ได้แก่ เอกสารราชการ กฎหมาย รายงาน ข่าวหนังสือพิมพ์ วิทยุทัศน์ บทความ บันทึกรายการ วิทยุทัศน์ บทสัมภาษณ์ แถลงการณ์ ฯลฯ จากหน่วยงานราชการ สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน ชุมชนในท้องถิ่น องค์กรประชาชน ฯลฯ
- 2) การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (informal and in-depth interview) เลือกสัมภาษณ์ตัวแทนของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อประเด็นการศึกษา และสามารถสะท้อนแนวความคิดของกลุ่มได้ แต่ไม่ได้ทำการศึกษาเป็นราย

บุคคลในระดับปัจเจก ตัวแทนเจ้าหน้าที่รัฐ ได้แก่ หัวหน้าสถานีควบคุมไฟป่าดอยอินทนนท์ ลูกจ้างสถานีควบคุมไฟป่า เจ้าหน้าที่ศูนย์ควบคุมไฟป่าภาคเหนือ ตัวแทนชุมชนในท้องถิ่น โดยเฉพาะกลุ่มผู้นำทางการและไม่เป็นทางการ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกอบต. ผู้นำทางพิธีกรรม และกลุ่มผู้อาวุโส และกลุ่มผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ เช่น เจ้าหน้าที่ขององค์การพัฒนาเอกชน กลุ่มนักวิชาการ ผู้นำชาวบ้านของเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรรมภาคเหนือ เป็นต้น

- 3) การเข้าร่วมกิจกรรมและสังเกตการณ์ในเหตุการณ์ต่าง ๆ เช่น กิจกรรมการทำแนวกันไฟ การทำพิธีดงแข่ง การชุมนุมเดินขบวน เป็นต้น

1.8.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การพรรณนาวิเคราะห์เนื้อหาจากการตีความสร้างข้อสรุปจากข้อมูลที่รวบรวมได้ทั้งจากเอกสาร การสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์ โดยจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลและตรวจสอบข้อมูลไปพร้อม ๆ กันในระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูล ในแนวทางการวิเคราะห์จะใช้การวิเคราะห์เชิงปฏิสัมพันธ์ (interactive approach) โดยทำความเข้าใจกับบริบทของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ด้วยความเข้าใจว่าปรากฏการณ์ในสังคมไม่ได้อยู่โดด ๆ ด้วยตัวมันเอง แต่เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขบางประการและมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์อื่น ๆ ในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ซึ่งบริบทในที่นี้หมายถึงสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์อันเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละสังคม (ชยันต์, 2537) อีกทั้งยังมองว่าจะไม่มีสิ่งใดเรียกว่าความจริงแท้ต่อไปอีกแล้ว จะมีแต่ความเป็นอัตวิสัยของคนที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งมองเห็นสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริงโดยสายตาของตนเอง (Blaikie, 1995) รวมทั้งยังอิงกรอบการวิเคราะห์ตามที่ Neumann (1992) เสนอ คือ

- 1) การวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์ (historical analysis) เพื่อทำความเข้าใจพัฒนาการทางสังคมและผลที่เชื่อมโยงกับปัญหาสิ่งแวดล้อม
- 2) วิเคราะห์จากล่างขึ้นบน (bottom-up approach) มุ่งศึกษาจากระดับจุลภาค (micro-focus) แล้วเชื่อมโยงกับโครงการทางเศรษฐกิจ การเมืองที่ใหญ่กว่า หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการอธิบายปรากฏการณ์และปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างเชื่อมโยงจากระดับท้องถิ่น ภูมิภาค ระดับชาติ และระดับโลก (chain of explanation)

- 3) ให้ความสำคัญกับตัวผู้ใช้ทรัพยากร (resource users) คือชาวบ้านผู้ใช้ประโยชน์จากป่า ผ่านมุมมองของชาวบ้านและปฏิบัติการของพวกเขาภายใต้โครงข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม

1.9 รูปแบบการนำเสนอวิทยานิพนธ์

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ประกอบด้วยเนื้อหา 6 บท คือ

บทที่ 1 บทนำ กล่าวถึงความสำคัญและประเด็นปัญหาในการศึกษา วัตถุประสงค์ในการศึกษา การทบทวนงานศึกษา แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง กรอบคิดในการศึกษา ขอบเขตและระเบียบวิธีวิจัย นิยามศัพท์ และเนื้อหาของวิทยานิพนธ์โดยสังเขป

บทที่ 2 พัฒนาการของการจัดการไฟป่าในประเทศไทย เป็นการนำเสนอถึงบริบทและเงื่อนไขที่รัฐได้ให้ความสำคัญต่อไฟป่า นับตั้งแต่มีการจัดการป่าไม้แบบวิทยาศาสตร์ในสมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงปัจจุบัน

บทที่ 3 การจัดการไฟป่าในเชิงนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของสามชุมชนในลุ่มน้ำแม่ปอน กล่าวถึงสภาพทั่วไปทางนิเวศวิทยาและวัฒนธรรมของสามชุมชนกรณีศึกษา อันเป็นที่มาของภูมิปัญญาในการจัดการไฟป่าของชุมชนที่อยู่ใกล้ชิดกับป่าทั้งสามชาติพันธุ์

บทที่ 4 พลวัตการจัดการไฟป่าของชุมชนท้องถิ่นในบริบททางเศรษฐกิจการเมืองไทย เสนอภาพของการเปลี่ยนแปลงรูปแบบในการจัดการไฟป่าของกรณีศึกษาท่ามกลางเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป เมื่อรัฐมีนโยบายให้สัมปทานทำไม้ ส่งเสริมพืชเศรษฐกิจ ปรามปรามการปลูกฝิ่น และอนุรักษ์ป่าไม้

บทที่ 5 นิเวศวิทยาการเมืองของปัญหาไฟป่า ปี พ.ศ.2541 กล่าวถึงกรณีปัญหาไฟป่าที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ในปี พ.ศ.2541 การเคลื่อนไหวและให้ความหมายต่อไฟป่าของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าปัญหาไฟป่ามิได้เป็นปัญหาอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของสิ่งแวดล้อมเท่านั้น หากยังเป็นผลมาจากการให้ความหมายของกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ อันเป็นเงื่อนไขในทางการเมือง

บทที่ 6 สรุปผลการศึกษา เป็นการประมวลข้อค้นพบทั้งหมดจากการศึกษาเพื่อตอบคำถามว่าเหตุใดรัฐจึงให้ความสำคัญต่อไฟฟ้า ชุมชนท้องถิ่นมีความรู้และแนวทางการจัดการไฟฟ้าอย่างไร มีความเหมือนและแตกต่างจากรัฐอย่างไร และไฟฟ้าถูกทำให้เป็นการเมือง (politicized) อย่างไร

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University